

СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ

Уповноваженого Верховної Ради України

з прав людини

щодо доступу до освіти дітей та молоді
з тимчасово окупованих територій України

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine

**СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ
УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЩОДО ДОСТУПУ ДО ОСВІТИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ
З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ**

КИЇВ – 2025

Зміст

Перелік умовних скорочень	4
Передмова від Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.....	5
Розділ 1. Поточний стан і проблематика	7
Розділ 2. Забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до загальної середньої освіти .	11
Розділ 3. Забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти.....	20
Розділ 4. Забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до вищої освіти	25
Розділ 5. Доступ осіб із ТОТ до післядипломної освіти та наукової діяльності.....	30
Розділ 6. Адаптація та інтеграція дітей та молоді з ТОТ за місцем навчання	33
Розділ 7. Організація забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ.....	37

Перелік умовних скорочень

АР Крим та м. Севастополь	Автономна Республіка Крим та м. Севастополь
ВПО	внутрішньо переміщена особа
ВРУ	Верховна Рада України
ВШО	Всеукраїнська школа онлайн
ДОТ	деокуповані території
ЄДЕБО	Єдина державна електронна база з питань освіти
ЗВО	заклад вищої освіти
ЗЗСО	заклад загальної середньої освіти
ЗО	заклад освіти
ЗСО	загальна середня освіта
ІРЦ	інклюзивно-ресурсний центр
КМУ	Кабінет Міністрів України
МОН	Міністерство освіти і науки України
МУШ	Міжнародна українська школа
НУШ	Нова українська школа
ОВА	обласна військова адміністрація
ОГС	організація громадянського суспільства
ООП	особливі освітні потреби
ОЦ	освітній центр
РФ	Російська Федерація
ТОТ	тимчасово окуповані території

Передмова від Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Сьогодні, у часи, коли Україна перебуває в умовах триваючої зовнішньої агресії РФ, питання захисту прав наших громадян, особливо дітей і молоді, стає найактуальнішим і найболючішим. На момент написання цієї доповіді близько 16 % нашої території залишається під контролем держави-агресора, що створює численні виклики для забезпечення прав українських громадян, зокрема щодо їхнього доступу до освіти.

Освітні заклади на ТОТ, що колись були важливими осередками знань і розвитку, були знищені або деформовані під тиском російської державної ідеології. Мільйони дітей та молоді на ТОТ стали жертвами примусової «перевиховної» політики, покликаної прищепити їм російські погляди, цінності та наративи, чужі для українського народу.

Під впливом агресора діти вимушені навчатися за програмами, що не лише нав'язують іноземну ідентичність, а й формують у них готовність служити агресорові. Цей процес грубо порушує норми міжнародного гуманітарного права та прав дитини, що, зокрема, закріплені в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, де гарантується право кожної дитини на освіту, що сприяє розвитку її особистості, гідності та здатності до повноцінної участі в житті суспільства.

Проте навіть у цих страшних умовах Україна продовжує залишатися прихистком для дітей, чий життя були зруйновані окупацією. Гарантування доступу до освіти для дітей із ТОТ є нашим моральним і правовим обов'язком. Протягом понад десяти років війни і тимчасової окупації наша країна не лише протистоїть зовнішньому ворогу, а й займається відновленням прав дітей та молоді, які відчували на собі наслідки війни й окупації.

Ця доповідь є одним із важливих кроків у напрямку відновлення справедливості та захисту прав наших громадян. Вона не тільки висвітлює поточний стан ситуації, а й пропонує конкретні шляхи досягнення реальних результатів у забезпеченні доступу дітей та молоді з ТОТ до української системи освіти.

Цей документ враховує пропозиції, напрацьовані Робочою групою з підготовки Концепції доступу до права на освіту молоді з тимчасово окупованих територій, утвореної [Наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 8 липня 2024 року № 89.15/24](#)¹ за підтримки Проєкту Ради Європи «Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну», який імплементується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2023 – 2026 роки «Стойкість, відновлення та відбудова».

Доповідь охоплює такі рівні і напрями освіти:

- забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до загальної середньої освіти;
- забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти;
- забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до вищої освіти, зокрема через діяльність ОЦ;
- доступ осіб із ТОТ до післядипломної освіти та наукової діяльності;

¹ Про утворення робочої групи з підготовки Концепції доступу до права на освіту молоді з тимчасово окупованих територій: Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 8 липня 2024 року № 89.15/24. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Наказ%2089.15.24.pdf>

- адаптація та інтеграція дітей та молоді з ТОТ в українську систему освіти;
- організація забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ.

Доступ до дошкільної освіти, освіти дорослих розглядається крізь призму реалізації завдань щодо позашкільної діяльності, неформальної освіти, а також інтеграції та адаптації.

Державна політика у сфері має базуватись на пріоритетності безпекових компонентів у доступі до освіти, людиноцентричності й індивідуальному підході, який враховує тривалість перебування в окупації, а також на пріоритетності збереження національної та громадянської ідентичності, виховання патріотизму. Має гарантуватися партнерство та консолідація зусиль державних органів, установ, організацій та ОГС, міжнародних партнерів задля ефективної реалізації політики і досягнення цілей.

З метою забезпечення якості освіти дітей та молоді з ТОТ держава Україна покликана гарантувати і реалізовувати їхній доступ до освіти в тому обсязі та відповідно до тих потреб, які вони мають. Діти та молодь, їхня безпека, незалежно від місця їхнього проживання (перебування), мають залишатися пріоритетом для держави Україна й українського суспільства. Робота з громадською думкою, розвінчування стереотипів і російської пропаганди має й надалі бути супутнім завданням для державних органів та органів місцевого самоврядування України, які беруть участь у забезпеченні доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ.

Враховуючи наявність стратегічного документа, спрямованого на відновлення освіти після деокупації, — Плану заходів з відновлення освіти на деокупованих територіях на 2024–2027 роки — **необхідно на державному рівні затвердити Концепцію доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ.**

Її метою має стати сприяння у забезпеченні повноцінного та якісного доступу дітей та молоді з ТОТ до української системи освіти на всіх рівнях, що відповідає вимогам законодавства України та міжнародним стандартам освіти. Втілення у життя цієї мети спрямоване на збереження української національної та громадянської ідентичності, відновлення освітніх втрат і забезпечення рівних можливостей для здобуття освіти, незважаючи на умови окупації.

Ми повинні також врахувати, що для успішної реалізації концепції важливо забезпечити підтримку дітей, які мають різний досвід навчання: деякі з них навчалися за українськими програмами, деякі — під російським впливом, а частина здобувала освіту за кордоном або взагалі не мала можливості навчатися. Все це потребує персоніфікованого підходу та комплексної підтримки.

Реалізація цієї мети передбачає розроблення та впровадження конкретних заходів, спрямованих на:

- запровадження системної державної політики щодо доступу до права на освіту дітей та молоді з ТОТ на всіх рівнях;
- впровадження державних програм і заходів, спрямованих на підтримку дітей та молоді з ТОТ у здобутті ними української освіти, зокрема завдяки переміщенню на підконтрольну територію України;
- забезпечення підтримки дітей та молоді з ТОТ в їх адаптації та інтеграції в українську систему освіти після переміщення на підконтрольну територію України;
- консолідацію зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування, ЗО, ОГС і міжнародних партнерів у забезпеченні здобуття дітьми та молоддю з ТОТ української освіти.

Забезпечення права на освіту для дітей із ТОТ є ключовим етапом на шляху до відновлення національної єдності та розвитку нашої держави.

Ми закликаємо органи державної влади, неурядові організації, міжнародних партнерів і всіх небайдужих громадян України до активної співпраці для досягнення поставленої мети.

Завершуючи, хочу висловити щире подяку всім, хто працює над відновленням прав дітей, постраждалих в умовах окупації, та тим, хто підтримує цей важливий процес як на державному, так і на міжнародному рівнях.

**Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
Дмитро Лубінець**

Розділ 1. Поточний стан і проблематика

Протягом усього періоду збройної агресії РФ проти України держава-агресор використовує освіту як інструмент формування комплексного проросійського світогляду задля окупації частини територій незалежної держави та перспектив подальшого розвитку цих територій у складі РФ.

Починаючи з 2014 року, держава Україна обмежена у можливості в повному обсязі гарантувати конституційне право на освіту громадянам, які мешкають на цих територіях, через цілеспрямовану політику РФ щодо асиміляції населення ТОТ, обмеження каналів зв'язку, доступу на підконтрольну Уряду України територію. РФ перевела всі освітні установи ТОТ на Федеральні державні освітні стандарти, замінила освітні програми на російські й фактично унеможливила вивчення предметів українознавчого циклу².

Рішенням Європейського суду з прав людини від 25 червня 2024 року у справі «Україна проти РФ»³ (щодо АР Крим та м. Севастополь) встановлено підтвержені докази, що вказують на значне зменшення з 2014 року кількості ЗО та класів, де навчають українською мовою, на тимчасово окупованому Кримському півострові: «Кількість студентів, які здобували освіту українською мовою, зменшилася на 80 % протягом першого року після 2014 року і на ще 50 % наступного року».

Система формальної та неформальної освіти, включно з позашкільною, активно використовується як інструмент індоктринації та мілітаризації дітей і молоді на ТОТ. Крім цього, через військово-патріотичні гуртки, молодіжні відгалуження політичних партій і об'єднань, система позашкільної освіти інтегрує молодь у суспільно-політичні процеси держави-агресора, залучаючи їх до активної участі у подіях на ТОТ і території РФ. Це сприяє формуванню нової лояльної до окупаційної влади громадянської ідентичності та зміцненню проросійського впливу серед молодого покоління.

Міжнародне право хоч і покладає широке коло обов'язків на державу-окупанта, проте не знімає відповідальності з держави-суверена: не звільняє її від зобов'язань щодо забезпечення доступності освіти для всіх громадян.

Відповідно до Рекомендацій CM/Rec(2012)13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо забезпечення якісної освіти⁴ визначається, що якісна освіта має бути інклюзивною. Державні органи несуть відповідальність за забезпечення якісної освіти також і для тих, хто не може успішно використовувати загальноосвітні програми з дуже різних причин, які варіюються від недостатнього володіння мовою (мовами) навчання або суттєвими відмінностями в попередніх освітніх програмах до серйозних розумових або фізичних порушень.

Статтю 53 Конституції України⁵ передбачено, що кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої освіти в державних і комунальних закладах освіти; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних закладах освіти на конкурсній основі. Також Конституція України декларує, що повна загальна середня освіта є обов'язковою.

² Аналітичний звіт «"Кримський сценарій": як Російська Федерація знищує українську ідентичність дітей на окупованих територіях». URL: <https://almenda.org/analitychnyy-zvit-universalnyy-soldat-2022-2023/>

³ Рішення Європейського суду з прав людини від 25 червня 2024 року у справі «Україна проти РФ». URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR3EtOAAOUsql6gRfDkWuTVAfQFcyObBFPQgfxqVxSxTxhTR2LrbPMiMDOM_aem_ot-CO_siJ1UGedH-3FPcSg#%22itemid%22:%22001-234984%22%7D

⁴ Recommendation CM/Rec(2012)13 of the Committee of Ministers to member States on ensuring quality education. URL: https://www.ecml.at/Portals/1/documents/CoE-documents/CMRec2012-13_quality_EN.pdf?ver=2016-11-29-113145-700

⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Відповідно до статті 3 [Закону України «Про освіту»](#)⁶ кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України. В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. У зв'язку з уведенням в Україні воєнного стану⁷ тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені, зокрема, статтею 53 Конституції України, яка визначає, що кожен має право на освіту.

Крім того, відповідно до абзацу 4 частини 2 статті 55 Закону України «Про освіту» батьки здобувачів освіти мають право обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття дітьми відповідної освіти.

Починаючи з 2014 року, держава Україна вживала заходів щодо підтримки зв'язків із дітьми та молоддю з ТОТ. Переважно йдеться про ухвалення окремих актів або змін до чинних нормативно-правових документів, які частково розв'язують питання щодо отримання документів про середню освіту та подальшого продовження навчання в українській системі.

[Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»](#)⁸ гарантує «право на здобуття дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти за будь-якою формою здобуття освіти, визначеною законодавством» та право «на визнання результатів навчання, здобутих на тимчасово окупованій території України, відповідно до процедури, встановленої статтею 40¹ Закону України «Про освіту»».

Для забезпечення можливості здобуття вищої освіти у 2016 році була створена система ОЦ «Крим-Україна» і «Донбас-Україна». Завдяки їм вступники з ТОТ мають змогу вступити до ЗО за спрощеною системою без задачі зовнішнього незалежного оцінювання / національного мультипредметного тесту, на підставі освітньої декларації й вступних іспитів.

Після повномасштабного вторгнення Україна вжила низку невідкладних заходів, спрямованих на забезпечення доступу до освіти в умовах правового режиму воєнного стану. ЗО були переміщені та продовжили забезпечувати доступ до освіти в дистанційному форматі, були прийняті методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в умовах воєнного стану в Україні. Також ВРУ змінами до Закону України «Про освіту» визначила особливості визнання результатів навчання осіб, які проживали на ТОТ. КМУ затвердив [План заходів з відновлення освіти на деокупованих територіях на 2024–2027 роки](#)⁹, який передбачає окремі заходи до деокупації, а саме: визначається проведення попередньої оцінки потреб у навчальних матеріалах для закладів та установ освіти, зокрема на територіях України, які зазнали тимчасової окупації до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, ухвалення МОН акта, який передбачає порядок оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, які навчалися на ТОТ.

Попри важливість таких ініціатив і їхнє впровадження, надалі необхідною та актуальною є реалізація наскрізного комплексного підходу до забезпечення освітніх прав дітей та молоді з ТОТ.

⁶ Про Освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁷ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

⁸ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 5 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

⁹ Про затвердження плану заходів з відновлення освіти на деокупованих територіях на 2024–2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2024 року № 897-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2024-%D1%80#Text>

Проблематика

Доступ до освіти дітей та молоді з ТОТ має низку проблем, які першочергово спричинені діями держави-агресора та на які держава Україна може вплинути інструментами, механізмами міжнародного та міжнародного гуманітарного права, а також вживши заходи для мінімізації наслідків впровадження політики на підконтрольній території.

На ТОТ загальний стан справ із правами людини є незадовільним. Пересування громадян між ТОТ та іншими регіонами України, станом на кінець 2024 року, можливе винятково через територію РФ та надалі Республікою Білорусь або іншою третьою державою. Таке переміщення окрім суттєвих безпекових застережень потребує ще й значних фінансових витрат. Присутні депортація та примусове переміщення населення ТОТ, передусім дітей. Незаконні затримання проукраїнського населення не є поодинокими випадками.

На ТОТ прицільне патріотичне виховання є інструментом створення нової національної та громадянської ідентичності, як і обмеження доступу до мережі Інтернет та українських офіційних ресурсів. Відбувається систематичне блокування VPN-сервісів, що створює серйозні перешкоди для доступу до українських освітніх ресурсів (наприклад, ВШО) — як наслідок, відбувається посилення впливу російської пропаганди на свідомість учнів та їхніх батьків, учителів, що значно ускладнює пошук інформації щодо можливостей здобуття української освіти.

Діти, які перебувають на окупованих територіях України, як і ті, які були депортовані в РФ, потрапляють до російського освітнього середовища, де змушені навчатися за російськими стандартами, програмами, навчальними матеріалами та ставати об'єктами «російського державного перевиховання»¹⁰. Окупаційна влада обмежує доступ до можливості навчатися українською мовою. Фіксується часткове або повне вилучення органами окупаційної влади навчальних дисциплін «Українська мова», «Українська література» та «Історія України» зі шкільної програми.

Тривалість окупації є фактором, який впливає на забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ. Понад десять років окупації окремих територій спричинило повне заміщення української освіти російською. Більшість здобувачів освіти на таких територіях не мали досвіду навчання в українській системі освіти або він був короткостроковим.

Паралельно з тим, починаючи з 2014 року, Україна й українська освіта зазнавали змін. Ключовими є старт реформи «Нова українська школа», яка передбачає наявність ціннісної та компетентнісної складових освіти, а також оновлення змісту освіти, впровадження нових підходів і методів (наприклад, педагогіка партнерства, особистісно-орієнтований підхід), розширення автономії та професійне зростання вчителя (розроблення професійних стандартів, оновлені вимоги до підвищення кваліфікації, сертифікація), формування оновленої мережі ЗО. Здійснено заходи до запровадження багаторівневої підтримки в освітньому процесі дітей з ООП та загалом створення умов для розвитку інклюзивної освіти.

Утім, методи, які використовує РФ при окупації нових територій, у питаннях освіти можна оцінювати як жорсткі, а окупацію понад два роки потрібно розглядати як таку, що несе довготермінові наслідки.

На ТОТ не забезпечується підтримка дітей з ООП: окупаційні адміністрації дотримуються позиції відділення дітей з ООП від інших учасників освітнього процесу, а існування ІРЦ, як установи, яка створена в Україні з метою реалізації права дітей з ООП, призупинено на ТОТ із відсутністю будь-якого аналога в російській системі¹¹.

Перелік проблем, викликаних діями держави-агресора та її окупаційними органами влади, має свої особливості відповідно до рівня здобуття освіти.

Низка проблем також спричинена недостатністю заходів із боку держави Україна.

¹⁰ Потапова В., Петровець М. Підручник і війна: навчальна література РФ на окупованій території як інструмент знищення ідентичності українців. Київ: ЦГП «Альменда», 2023. 132 с. URL: https://almennda.org/wp-content/uploads/2023/09/Дослідження-Підручник-і-війна-навчальна-література-РФ-на-окупованій-території-як-інструмент-знищення-ідентичності-українці_1.pdf

¹¹ Зелена та Біла книга «Відновлення освітнього процесу на деокупованих територіях». URL: <https://analytics.kittysoloma.org>

Відсутній комплекс нормативно-правового регулювання, спрямований на забезпечення можливості продовжувати навчання за українською освітньою програмою з акцентом на вивченні українського компонента за аналогією щодо зарахування результатів, здобутих за кордоном.

Однією з критичних проблем залишається відсутність та/або неналежний рівень узагальнення, оцінки достовірних статистичних та аналітичних даних щодо всіх ТОТ, включно з АР Крим та м. Севастополь, а також недостатня координація зусиль усіх учасників процесу для забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ.

Наявне й певне суб'єктивне сприйняття ТОТ, а також людей із цих територій на підконтрольній території України. Серед інших причин, це може бути викликано недостатнім фокусом у межах освітніх програм до історії, культури, економіки тощо зазначених територій. Питання потребує створення безпечного середовища на підконтрольній території, комунікаційної складової для уникнення ризиків розколу в суспільстві.

Частина дітей та молоді з ТОТ ухвалює рішення про виїзд до третіх країн, зокрема й до Європейського Союзу, де продовжує своє навчання, та надалі може перебувати поза українським контекстом, оскільки не передбачені заходи адаптації та інтеграції, зокрема й такі, що враховують умови перебування за кордоном.

Окремо постає питання ролі батьків як учасників освітнього процесу. У випадку, якщо родина продовжує мешкати на ТОТ, але обирає здобуття дитиною очної освіти на підконтрольній території, постає виклик супроводу дитини, безпеки при виїзді та перетині пунктів пропуску, забезпечення дитини. У випадку, якщо родина продовжує мешкати на ТОТ і не підтримує рішення дитини щодо здобуття освіти на підконтрольній території, молода людина опиняється сам на сам із низкою проблем: від розуміння української системи освіти з її можливостями й обмеженнями для вступників із ТОТ до організації проїзду по території держави-агресора та третіх країн з усіма витратами та ризиками.

Окреслений стан і виклики, з якими зіштовхуються діти та молодь із ТОТ, потребує конкретних і послідовних дій, здійснюваних протягом усього періоду тимчасової окупації. З огляду на зазначене, **Кабінету Міністрів України** рекомендується:

1. *Затвердити Концепцію доступу до освіти дітей та молоді з тимчасово окупованих територій.*

Розділ 2. Забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до загальної середньої освіти

Близько 600 тис. дітей шкільного віку можуть перебувати на ТОТ¹². За регіональним розподілом: АР Крим та м. Севастополь — 285 000 (м. Севастополь — 53 000, АР Крим — 232 000), Запорізька область – понад 41 000, Херсонська область — близько 20 000, Донецька область — 147 000, Луганська область — понад 100 000.

За оперативними даними місцевих органів управління у сфері освіти станом на жовтень 2024 року, українська система освіти охоплює 44 241 здобувача ЗСО, які перебувають на ТОТ (орієнтовно 7,4 % від можливого контингенту). Водночас спостерігається загальна тенденція до зменшення¹³ кількості здобувачів ЗСО, які проживають (перебувають) на ТОТ і навчаються у ЗЗСО. Так, набір учнів до перших класів у Донецькій області, порівняно з показниками 2021/2022 н. р. та 2023/2024 н. р., знизився на 39 %, у Запорізькій — на 48 %, у Луганській — на 62 %, у Херсонській — на 42 %.

Відповідно до [Наказу МОН від 12 січня 2016 року № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти»](#)¹⁴ для осіб, які проживали чи проживають на ТОТ, зарахування (переведення) на екстернат здійснюється протягом усього календарного року.

Здобуття освіти здійснюється з використанням технологій дистанційного навчання, що стало можливим завдяки налагодженій системі дистанційного навчання у ЗО, підтримці та співпраці їхніх засновників, а також місцевих органів виконавчої влади та МОН після 24 лютого 2022 року. Частина ЗЗСО, місцем провадження освітньої діяльності яких є території тимчасово окуповані починаючи з 24 лютого 2022 року, здійснюють освітній процес за дистанційною формою здобуття освіти або з використанням технологій дистанційного навчання на підконтрольній території України. Ідеться про 65 ЗЗСО Херсонської області та 203 ЗЗСО Запорізької області, а також 50 ЗЗСО і Донецької області, 83 ЗЗСО Луганської області¹⁵.

ЗЗСО з АР Крим та м. Севастополя, а також територій Донецької і Луганської областей, які перебувають під тимчасовою окупацією з 2014 року не були переміщеними.

МОН у серпні 2024 року затвердило [Наказ № 1112 «Про затвердження Порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні»](#)¹⁶ та у вересні 2024 року [Наказ № 1276 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України»](#)¹⁷. Основою для ухвалення цих рішень стало те, що навчання дітей, які перебувають на ТОТ, на третьому році повномасштабного вторгнення не може бути просто реакцією на обставини. Ухвалені рішення спрямовані на забезпечення здобуття освіти за індивідуальною формою здобуття освіти. Такі зміни мають зберегти існуючий зв'язок вчителя та дитини та не передбачають змін на рівні дитини / її батьків.

¹² Згідно з даними органів державної влади України та даних окупаційних органів державної влади. Цифра є приблизною.

¹³ Порівнюваними є дані після повномасштабного вторгнення РФ проти України.

¹⁴ Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2016 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16#Text>

¹⁵ Згідно з відповіддю МОН від 12 грудня 2024 року № 1/23388-24.

¹⁶ Про затвердження Порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України від 7 липня 2024 року № 1112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-24#Text>

¹⁷ Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 9 вересня 2024 року № 1276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1432-24#Text>

ЗО за цей період забезпечили синхронне / асинхронне навчання для дітей, які перебувають на ТОТ, у зручних для них форматах. За заявою батьків здійснюється зарахування / вибір форми навчання. Забезпеченим є доступ до навчальних матеріалів на постійній основі й адаптація розпорядку відповідно до потреб дитини і її можливостей. Зміни, на думку ОГС¹⁸ та освітянської спільноти¹⁹, можуть становити невідповідні ризики припинення освітнього процесу та втрати зв'язку з дитиною: діяльність частини ЗО може бути зупинена; неорганізована робота дистанційних класів у необхідному обсязі (передбачається умова щодо організації в обов'язковому порядку дистанційних класів 1–9 та/або 11–12 (включно), 5–9 та/або 11–12 (включно) років навчання, а відсутність у ланцюжку ланки одного з класів фактично позбавляє ЗО права організувати дистанційне навчання), або до них не буде долучена необхідна мінімальна кількість учнів (нині наповнюваність дистанційного класу повинна становити 20 учнів). Крім того, наказом вводиться нове явище «зупинення діяльності закладу освіти», що не передбачено чинним законодавством і порушує права органів місцевого самоврядування як засновників ЗО щодо ухвалення рішення про їх ліквідацію чи реорганізацію.

Такі зміни залишаються недостатньо прокомунікованими з боку МОН.

Дистанційне навчання забезпечується за допомогою різних ресурсів за вибором ЗО.

Особа з ТОТ, яка бажає отримати документ, що підтверджує здобуття ЗСО, може одержати його навчаючись на екстернаті або в порядку, визначеному [Наказом МОН від 1 березня 2021 року № 271 «Порядок прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної \(професійно-технічної\) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес»](#)²⁰. Отримання документів у другому випадку здійснюється за результатами проходження річного оцінювання та державної підсумкової атестації (крім випадків звільнення від державної підсумкової атестації) за екстернатною формою здобуття освіти в уповноважених ЗЗСО. Така процедура є складовою прийому для здобуття вищої, фахової передвищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти через ОЦ.

Опис проблематики:

Примусове навчання за стандартами окупаційної влади. Однією з головних проблем є примусове залучення дітей із ТОТ до навчання в ЗО, де впроваджуються російські освітні стандарти, часто з використанням пропагандистських матеріалів. Держава-агресор використовує погрози й адміністративні санкції для примушення дітей / їхніх батьків навчатися у таких закладах. Для тих, хто намагається здобувати освіту в українських школах дистанційно, існує ризик переслідування, включаючи судові рішення та адміністративні заходи.

Безпеківі ризики й інформаційна ізоляція. Залишаючись на ТОТ, діти та їхні батьки стикаються з постійними загрозами безпеки. Це включає не тільки фізичні загрози, а й психологічний тиск через політичні репресії, арешти родичів, проведення обшуків і стресові ситуації. До того ж обмежений доступ до інтернету й українських онлайн-ресурсів ускладнює доступ до необхідної інформації, що стосується доступу до освіти в Україні. Окупаційна влада також блокує роботу VPN-сервісів. Передача інформації учням, долучення їх до уроків онлайн не завжди здійснюється безпечними інформаційними каналами.

¹⁸ Позиція щодо ризиків незабезпечення доступу до загальної середньої освіти дітей і молоді постраждалих від збройної агресії РФ проти України внаслідок прийняття Наказу № 1112 та Наказу № 1276. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/9492>

¹⁹ Меньшикова Є. Наказ № 850 від МОН: чи суперечить він законодавству і загрожує скороченням для вчителів. URL: <https://suspiilne.media/kharkiv/802627-nakaz-no850-vid-mon-ci-superecit-vin-zakonodavstvu-i-zagrozue-skorocennam-dla-vciteliv/>; М'ясникова А. «Наказ МОН № 850 треба скасувати, а не розпорошувати»: думки харківських освітян. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/shcho-oburiuie-osvitian-u-nakazi-mon-no850/>

²⁰ Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес: Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 березня 2021 року № 271. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0505-21>

Також є певні труднощі у встановленні контактів із ТОТ на підконтрольній території із ЗО: зокрема, відсутність інформації про можливість здобуття повної ЗСО, а також ефективних каналів комунікації (до прикладу, месенджерів для зв'язку, до яких можна було б долучитися), оскільки на ТОТ немає можливості зв'язатися через стаціонарні телефони, а українські освітні ресурси часто блокують окупаційні адміністрації.

Труднощі з документами й адміністративні перепони. Батьки та діти стикаються з труднощами в оформленні свідоцтва про народження, яке є основним документом для зарахування до ЗО та реалізації інших прав. Діти можуть не мати українського свідоцтва про народження, а його оформлення у разі народження на ТОТ потребує звернення в судовому порядку, що є складним і тривалим процесом та потребує виїзду на підконтрольну територію України або звернення за правовою допомогою.

Подвійне навчальне навантаження. Діти, які одночасно навчаються в ЗО на ТОТ і дистанційно в українських школах, стикаються з надмірним навчальним навантаженням. Наприклад, учні можуть мати до 53 годин навчання на тиждень, що призводить до фізичного та психологічного виснаження, особливо серед молодших школярів.

Незважаючи на те, що МОН затвердило [Наказ від 15 травня 2023 року № 563](#)²¹, яким передбачило «Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», інтереси здобувачів освіти із ТОТ у ньому не враховані. Не розроблено Типової освітньої програми для навчання дітей, які перебувають на ТОТ, яка би враховувала виклики «подвійного навантаження» за аналогією до Типової програми, що розроблена для дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення.

Загроза втрати української національної та громадянської ідентичності. Відсутність доступу до повноцінної освіти за українськими стандартами, використання російських пропагандистських матеріалів у навчальних закладах на ТОТ та обмежений доступ до української літератури й культурних джерел створюють загрозу для національної ідентичності молодого покоління. З часом це може призвести до того, що частина дітей втратить свою ідентифікацію як українця. Крім того, як інструмент знищення української ідентичності використовується і молодіжна політика²².

Обмежене використання української мови. На ТОТ держава-агресор не забезпечує можливість здобуття освіти українською мовою. Навчання дистанційно в українських ЗО повною мірою може не забезпечити формування ключової компетентності володіння українською мовою із-за відсутності постійної практики. Як наслідок, це значно ускладнює здобуття української освіти на наступних освітніх рівнях, де освітній процес ведеться державною мовою.

Обмеженість варіативних моделей освіти для різних категорій учнів. Для осіб із ТОТ, які завершили здобуття ЗСО, відсутні варіативні моделі здобуття освіти, які б адаптувалися до їхніх потреб і можливостей. Це включає забезпечення можливості навчання за дистанційними програмами, підготовку до складання іспитів і адаптаційні курси, які б враховували специфіку, зокрема перебування в умовах триваючої окупації.

Зменшення учнівського контингенту та труднощі входження в українську систему освіти. Батьки переважно не розглядають долучення учнів молодшого шкільного віку до дистанційного навчання в українських ЗСО. Однією з причин є безпекові ризики. ЗСО не були переміщені з територій, які є тимчасово окупованими починаючи з 2014 року. Це потребуватиме вибудування нової системи зв'язків та пошуку аргументів.

Неузгодженість порядків отримання свідоцтва про повну ЗСО. Для отримання освітнього документа про повну ЗСО мешканцям ТОТ, які не планують вступ до українських ЗВО, потрібно скласти

²¹ Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 травня 2023 року № 563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>

²² Аналітичний звіт «“Кримський сценарій”: як Російська Федерація знищує українську ідентичність дітей на окупованих територіях». URL: <https://almenda.org/analitychnyy-zvit-universalnyy-soldat-2022-2023/>

7 річних оцінювань за рівень базової школи та 15 за рівень профільної. Водночас ті, хто планує вступ до ЗВО через ОЦ, для отримання того самого документа складають 2 річних оцінювання. Така розбіжність викликана паралельною дією та неузгодженістю [Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти](#)²³ та [Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної \(професійно-технічної\) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес](#)²⁴.

Соціальні бар'єри та психологічні виклики для дітей. Діти з ТОТ часто переживають стрес, пов'язаний з військовими обставинами, а також з психологічним тиском через обмеження свободи, страх перед переслідуваннями чи можливість позбавлення батьківських прав окупаційними органами, депортацією тощо. Ці обставини мають значний вплив на їхнє емоційне здоров'я та потребують спеціальних програм підтримки, включаючи психологічну реабілітацію та адаптацію до нових умов навчання. Крім того, важливо враховувати, як діти із ТОТ сприймаються на підконтрольній території України, де можуть бути упередження щодо них, зокрема у зв'язку з недостатнім рівнем інформування.

Недостатня комунікація з учасниками освітнього процесу зі сторони органів державної влади України. Приклад провадження окремих політик (впровадження «Школи офлайн» влітку 2024 року) без обговорення з цільовою групою показав чутливість питань і суттєві застереження з боку освітянської спільноти. Порушене питання набуло публічного обговорення та становить ризики використання в цілях пропаганди державою-агресором.

Рекомендації, виконання яких спрямоване на розв'язання проблем:

Міністерству освіти і науки України та обласним військовим адміністраціям:

1. *Забезпечити варіативність та адаптивність доступу до ЗСО через окремі моделі відповідно до потреб, можливостей і пріоритетів дітей та молоді, які проживають (перебувають) на ТОТ.*

Варіативність та адаптивність доступу до ЗО може бути забезпечено за допомогою самостійного вибору дитиною / її батьками однієї із запропонованих моделей:

Перша модель. Організація навчання за дистанційною або індивідуальною формами здобуття освіти відповідно до типової освітньої програми, з урахуванням індивідуальних потреб учнів. Модель є чинною та застосовується впродовж останніх років для навчання учнів, які перебувають на територіях, тимчасово окупованих після 24 лютого 2022 року.

Друга модель. Організація навчання за дистанційною або індивідуальною формами здобуття освіти відповідно до типової освітньої програми, адаптованої до потреб учнів на ТОТ, що передбачає вивчення лише предметів українознавчого компоненту та враховує особливості перебування здобувачів освіти на ТОТ («Адаптована освітня програма»). Зокрема, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії учня з конкретизацією варіативної складової для формування / відновлення національної та громадянської ідентичності та для подолання освітніх втрат і розривів (за вибором учнів). Схожа модель існує для забезпечення навчання дітей, які виїхали з України за кордон унаслідок повномасштабного вторгнення РФ і здобувають освіту одночасно в ЗО країни перебування та України. Упровадження моделі потребуватиме розроблення Адаптованої освітньої програми та визнання результатів навчання з предметів, не передбачених програмою.

²³ Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2016 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16#Text>

²⁴ Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес: Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 березня 2021 року № 271. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0505-21#Text>

Третя модель. Організація навчання за однією з індивідуальних форм здобуття освіти, зокрема екстернатною, відповідно до окремої освітньої програми для випускників ЗЗСО, які перебувають на ТОТ, для отримання документа державного зразка про повну ЗСО. Освітня програма передбачатиме:

- курси з підготовки до проходження оцінювання з української мови та історії України;
- обов'язкові освітні компоненти для формування / відновлення національної та громадянської ідентичності;
- можливість вибору курсів / навчальних предметів для подолання освітніх втрат.

Ця модель має спростити існуючий механізм отримання документа про повну ЗСО та підготувати особу до проходження державної підсумкової атестації.

Незалежно від форми навчання та обраної моделі, учень із ТОТ після проходження річного оцінювання та/або державної підсумкової атестації (у разі її проведення) матиме змогу отримати документ про завершення відповідного рівня повної ЗСО. Для проходження річного підсумкового оцінювання, державної підсумкової атестації, а також отримання документа про освіту, присутність учнів із ТОТ у ЗО не має бути обов'язковою.

ЗЗСО має бути забезпечена реалізація як усіх трьох запропонованих моделей, так і Першої чи/та Другої, Першої та Третьої, Другої та Третьої.

З метою розповсюдження інформації про ЗЗСО, їх підтримки, методичного супроводу, оперативної комунікації, ефективного зворотного зв'язку МОН має сформувати вичерпний перелік ЗЗСО, які надають освітні послуги дітям із ТОТ, та оприлюднити його на офіційних сайтах МОН, департаментів освіти ОВА, ЗЗСО.

До забезпечення таких моделей мають бути долучені існуючі переміщені ЗО, що здійснюють освітню діяльність дистанційно, а також МУШ. Освітня мережа має формуватися на підставі аналітичних даних. Має бути забезпечена сталість роботи переміщених ЗО, оскільки відновлення діяльності переміщених закладів та установ освіти на ДОТ з урахуванням стану та перспектив розвитку таких територій є складовою Плану заходів з відновлення освіти на ДОТ.

З метою залучення здобувачів освіти з ТОТ, а також їх підтримки, методичного супроводу, оперативної комунікації, ефективного зворотного зв'язку МОН має сформувати вичерпний перелік ЗЗСО, які надають освітні послуги дітям із ТОТ, та забезпечити його оприлюднення на офіційному вебсайті МОН. Має забезпечуватись системна координація дій між ЗО, департаментами освіти, МОН та іншими зацікавленими (органами місцевого самоврядування, ОГС, міжнародними організаціями, Радами з питань ВПО тощо). Роль координатора забезпечується з боку МОН.

Місце проживання (перебування) учня на ТОТ не може обмежувати його права бути зарахованим до будь-якого ЗО, визначеного МОН таким, що забезпечує здобуття освіти дітьми на ТОТ.

Базовими критеріями для ЗО, що забезпечуватимуть здобуття середньої освіти, має бути:

- досвід роботи з дітьми, які перебувають в умовах тимчасової окупації;
- організація навчання за різними формами здобуття освіти: інституційною (дистанційна) та індивідуальною (педагогічний патронаж, екстернат, сімейна);
- спроможність забезпечувати навчання за типовою освітньою програмою та Адаптованою освітньою програмою (для дистанційної форми здобуття освіти);
- досвід дистанційної роботи з дітьми з ООП;
- досвід організації навчального процесу на платформі для дистанційного навчання.

ЗЗСО мають здійснювати свою діяльність з урахуванням академічної, кадрової, фінансової, організаційної автономії. Основним документом, що регулює освітній процес ЗО, визначається освітня програма, розроблена на основі типової або Адаптованої освітньої програми, затвердженої МОН.

Окрема увага має бути приділена закладам спеціалізованої освіти з метою забезпечення створення ними умов продовження навчання дітей та молоді з ТОТ дистанційно.

До роботи ЗО з метою впровадження моделей навчання дітей та молоді з ТОТ можуть залучатись фахівці з іноземних держав. Їх залучення сприятиме формуванню зв'язків між різними освітянськими спільнотами, сприятиме розумінню різноманіття для учнів.

Міністерству освіти і науки України:

1. Сформуванню змісту освіти, адаптованого до потреб, можливостей та пріоритетів дітей та молоді з ТОТ, зокрема інноваційних підходів до навчання, використання інструментів позашкільної та неформальної освіти.

Модельні навчальні програми з вивчення окремих навчальних предметів потребуватимуть адаптації, зокрема враховуючи тривалість окупації території та період перебування здобувача освіти поза українською системою освіти. Чинні рекомендації щодо використання модифікованих програм з української мови, української літератури, історії України, географії для ЗЗСО (Наказ МОН від 16 травня 2024 року № 701²⁵) потребують коригування.

Розроблення Адаптованої освітньої програми та модельних програм для навчання учнівства з ТОТ має враховувати:

1. Обмежений час на засвоєння навчального матеріалу через труднощі підключення та подвійне навантаження.
2. Необхідність подолання окупаційних наративів і формування громадянської стійкості до пропаганди.
3. Вивчення окремих навчальних предметів, наприклад «Захист України», а також навчальних тем може загрожувати кримінальною відповідальністю для учнів, які проживають на ТОТ, і потребує виключення або адаптації.
4. Наявність освітніх втрат і розривів у результатах навчання окремих здобувачів освіти, які потребують діагностики та додаткового часу на їх надолуження.
5. Незнання української мови або низький рівень її володіння окремими здобувачами освіти, що вимагатиме перехідного адаптаційного періоду. Доцільно розглянути формування словника термінів і скорочень за основними предметами, програмами.

Має бути забезпечено розроблення індивідуального навчального плану, що допоможе реалізувати індивідуальну освітню траєкторію учнів із ТОТ в обов'язковому порядку. Має бути забезпечена адаптація інструментів оцінювання результатів навчання учнів з огляду на умови та можливості навчання, а також надання індивідуальних консультацій у межах додаткових годин консультацій. Мають бути враховані практики щодо індивідуалізованих програм, індивідуалізованої оцінки, супроводу, які вже застосовують країни Ради Європи для дітей з України та які зібрані в Дослідженні щодо доступу дітей з України до освіти в країнах — членах Ради Європи²⁶. Мають бути розроблені типові рекомендації щодо провадження освітнього процесу, враховуючи тривалість перебування учня поза українською освітньою системою.

Адаптована освітня програма має визначати навчальні предмети обов'язкового та вибіркового освітніх компонентів. До переліку навчальних предметів обов'язкового освітнього компоненту можуть входити українська мова, українська література, історія України, громадянська освіта, географія України, основи правознавства.

Навчальні предмети вибіркового освітнього компоненту мають сприяти формуванню / відновленню української національної та громадянської ідентичності у здобувачів освіти та подоланню освітніх втрат і розривів, спровокованих відсутністю доступу до української освіти на ТОТ. Вибірковий компонент може включати навчальні предмети та курси різних освітніх галузей, зокрема мовно-літературної, математичної, природничої, громадянської та історичної, мистецької тощо. Перелік

²⁵ Про затвердження Рекомендацій щодо використання модифікованих програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 травня 2024 року № 701. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0701729-24#Text>

²⁶ Council of Europe Consultation Group on the Children of Ukraine (CGU). URL: <https://rm.coe.int/mapping-study-on-access-to-education-of-the-children-of-ukraine-in-cou/1680b27e7e>

предметів вибіркового освітнього компоненту має затверджувати педагогічна рада ЗО, враховуючи потреби учнівства.

У зв'язку з цілою низкою проблем (відсутність доступу до традиційного навчання, перевантаження, стрес та інформаційна ізоляція), важливо впроваджувати інноваційні методи навчання, такі як інтерактивні й ігрові платформи, які можуть допомогти дітям поступово адаптуватися до нового освітнього середовища без додаткового стресу. Ігрові формати, уроки в онлайн-форматі на початковому етапі можуть бути корисними для м'якої адаптації та засвоєння необхідних знань у безпечному і підтримуючому середовищі.

Має бути забезпечена підготовка програм неформальної освіти, зокрема завдяки адаптації впроваджуваних програм.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству цифрової трансформації України та Міністерству розвитку громад та територій України:

1. Забезпечити попередження та протидію негативним безпековим явищам в освітньому процесі, які пов'язані з перебуванням здобувачів освіти на ТОТ.

Доцільним є створення платформи для дистанційного навчання, яка має забезпечувати:

- конфіденційність учнівству;
- можливість доступу з ТОТ;
- можливість розміщення розкладу, навчальних матеріалів, підручників, домашніх завдань, тестів для самоперевірки та підсумкового оцінювання;
- інструменти для синхронного навчання, консультування;
- інструменти для асинхронного зворотного зв'язку, відстеження прогресу учнівства у виконанні індивідуального навчального плану;
- адаптивність для роботи на різних гаджетах (комп'ютер, ноутбук, планшет, смартфон);
- інструменти для оцінювання результатів навчання;
- можливість завантаження навчальних матеріалів на персональні девайси та забезпечення доступу поза мережею Інтернет;
- постійне архівування даних і створення резервних копій.

На випадок навмисного блокування доступу учнівства до навчальної платформи має бути передбачений додатковий (запасний) робочий майданчик, кілька каналів комунікації для учасників освітнього процесу.

Адміністрація ЗО, вчителі, учні, батьки мають проходити обов'язкове регулярне навчання правилам безпечної роботи в мережі Інтернет та з навчальною платформою зокрема. До організації навчання мають бути залучені фахівці з питань кібербезпеки й інформаційної гігієни. Необхідним є розроблення інструкції для дітей та їхніх батьків щодо безпечного навчання дітей із ТОТ (сервіси VPN, які не здійснюють збір і передачу даних та які неможливо заблокувати; захищені канали зв'язку тощо).

Мають бути впроваджені стандарти забезпечення кібербезпеки навчальної платформи для дистанційного навчання, а також кібергігієни для роботи з самою платформою її користувачів.

Міністерству освіти і науки України:

1. Розпочати системне навчання освітян, які долучені до процесу надання освітніх послуг для дітей та молоді з ТОТ.

Ідеться про управлінців, вчителів, психологів, технічний персонал тощо, які мають володіти комунікаційними навичками роботи з дітьми та молоддю з ТОТ. Необхідними є розроблення та/або адаптація програм підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, які працюють із дітьми з ТОТ, для забезпечення високого рівня навчання та адаптації до специфічних умов (особливості ведення комунікації, безпека в мережі Інтернет, психоемоційна стійкість і підтримка, управління конфліктами, цифрова компетентність).

Має бути організований і методичний супровід педагогів, залучених до організації навчання дітей та молоді з ТОТ, включно з забезпеченням педагогів методичними розробками для викладання навчальних предметів.

Курси підвищення кваліфікації для всіх учителів мають містити методики щодо психологічної роботи з дітьми з ТОТ (після переміщення на підконтрольну територію такі діти та молодь можуть розглядатися крізь призму ВПО), а також щодо ТОТ (історичного контексту, географії, історичних подій, економіки тощо) для протидії стереотипам, формуванню спільного політичного, культурного простору.

Навчання педагогів-організаторів, працівників, відповідальних за виховну роботу має здійснюватися з урахуванням провадження програм дистанційного навчання для дітей та молоді з ТОТ.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству цифрової трансформації України та Міністерству розвитку громад та територій України:

1. Забезпечити інформування щодо здобуття освіти дітьми та молоддю з ТОТ.

Для підвищення доступності інформації про можливості навчання в українських ЗО дітей із ТОТ необхідно забезпечити розміщення інформації (покрокові інструкції) на офіційних вебресурсах. Основною платформою має стати сайт МОН. Крім того, варто забезпечити поширення цієї інформації через регіональні департаменти освіти, вебресурси ЗВО та ЗЗСО, соціальні мережі офіційних освітніх установ і неурядових організацій, міжнародних партнерів.

Охопленню ширшої аудиторії сприятиме залучення освітніх платформ, таких як ВШО, та партнерів, що працюють з питаннями реінтеграції.

Запуск інформаційних кампаній має відбуватись через соціальні мережі, радіо й інтернет-ресурси, які є доступними на ТОТ. Підтримка має надаватись через месенджери й електронну пошту, щоб забезпечити оперативний зворотний зв'язок.

Розроблення інформаційних матеріалів і вибір каналів поширення повинні враховувати ризики блокування доступу на ТОТ. У цьому процесі необхідним є залучення фахівців з інформаційної безпеки, щоб забезпечити надійність, доступність і захист інформації навіть в умовах інформаційних обмежень окупаційної влади.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України:

1. Забезпечити надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу.

Діти та молодь із ТОТ, їхні батьки мають бути забезпечені безоплатною психологічною допомогою (у разі її необхідності), яка надається в дистанційному форматі. Має забезпечуватись проведення психологічних тренінгів для дітей і вчителів, створення груп підтримки тощо. Допомогу мають надавати шкільні психологи (ставки яких мають бути переглянуті з урахуванням специфіки роботи).

Педагогічні працівники, які взаємодіють із дітьми та молоддю з ТОТ, мають володіти високим рівнем психологічної компетентності. Це включає знання основ психологічної підтримки, навички управління емоціями та подолання стресу, а також уміння надавати самопомогу. Високий рівень психологічної підготовки вчителів є ключовим елементом створення безпечного та підтримуючого освітнього середовища.

Очікувані результати виконання наданих рекомендацій:

- забезпечено сталу роботу мережі ЗО й установ у сфері ЗСО, зокрема спеціалізованих, на базі яких здійснюється навчання учнівства з ТОТ, їх матеріальне забезпечення;
- забезпечено надання освітніх послуг дітям та молоді з ТОТ через впровадження різноманітних освітніх моделей, адаптованих до їхніх потреб і можливостей, зокрема забезпечено можливість отримання документа про ЗСО поза межами ОЦ «Крим-Україна» і «Донбас-Україна» протягом усього року, із можливістю попередньої підготовки в дистанційному форматі;
- залучено дітей молодшого шкільного віку з ТОТ до ігрових форматів, позашкільної та неформальної освіти з метою їх подальшого включення в український освітній процес;
- розроблено та впроваджено платформу для дистанційного навчання дітей та молоді з ТОТ із впровадженням необхідних протоколів кібербезпеки;

- організовано інформування дітей та молоді з ТОТ, їхніх батьків про доступні формати та можливості здобуття української освіти через різноманітні ресурси, адаптовані до умов доступності та безпеки;
- забезпечено надання необхідної психологічної допомоги учасникам освітнього процесу у форматах, що відповідають їхнім оціненим потребам.

Показники досягнення наданих рекомендацій:

- внесено зміни до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» щодо забезпечення освітніх потреб громадян України, які проживають на ТОТ;
- удосконалено законодавство, яке регулює підстави та порядок отримання дітьми, які проживають на ТОТ, документів, що підтверджують особу та громадянство України, зокрема свідоцтво про народження, а також документів про ЗСО;
- збільшено кількість дітей та молоді з ТОТ, які здобувають освіту у ЗЗСО (у розрізі класів та моделей здобуття ЗСО);
- збільшено кількість дітей молодшого шкільного віку, які підключаються до ігрових форматів, заходів позашкільця та неформальної освіти;
- збільшено мережу ЗЗСО, навчальних установ, які забезпечують доступ до ЗСО дітей та молоді з ТОТ (у розрізі їхньої чисельності, впроваджуваних моделей здобуття освіти, сталості чисельності здобувачів освіти, результатів здобувачів освіти тощо);
- збільшено кількість і характер розроблених адаптивних освітніх програм і модальних програм для навчання дітей та молоді з ТОТ;
- ухвалено та реалізовано спрощену процедуру отримання документа про повну ЗСО державного зразка, а також впроваджено відповідні програми підготовки (кількість осіб із ТОТ, які нею скористались);
- розміщено інформацію на офіційних вебсайтах органів державної влади та місцевого самоврядування, а також ЗО (у разі їхньої наявності) щодо здобуття дітьми та молоддю з ТОТ ЗСО (обсяг інформації, зокрема перелік ЗО, доступні моделі, актуальність, зрозумілість, наявність контактів тощо);
- збільшено кількість і характер програм з підвищення кваліфікації освітян, зокрема з питань кібербезпеки, інформаційної гігієни;
- збільшено кількість і співвідношення запитів про надання психологічної допомоги з їх задоволенням.

Розділ 3. Забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти

Доступ до фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти дітей та молоді з ТОТ здійснюється в порядку, визначеному [Наказом МОН № 271 «Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної \(професійно-технічної\) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес»](#)²⁷. Він визначає особливі умови прийому із наданням можливості вступати у межах встановлених квот прийому до ЗО. Передбачає певні квоти (пільги) для вступників із ТОТ за даним рівнем освіти. Діти та молодь із ТОТ мають можливість вступу за загальною процедурою.

Лише 44 заклади фахової передвищої освіти з Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької, Харківської областей, АР Крим та м. Севастополь були переміщені на підконтрольну територію України²⁸.

[Постанова КМУ від 28 грудня 2016 року \(у редакції від 10 січня 2023 року\) № 1045 «Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам \(курсантам\) закладів фахової передвищої та вищої освіти»](#)²⁹ передбачає право на соціальні стипендії студентів (курсантів), які навчаються за державним замовленням у закладах фахової передвищої чи вищої освіти за денною формою навчання та підпадають під категорію: особа, яка зареєстрована як ВПО, або ж особа, яка в момент подачі відповідної заяви проживає в населеному пункті, що розташований на лінії зіткнення.

Визнання результатів навчання осіб, які проживали на ТОТ на даному рівні відповідно до Закону України «Про освіту», має здійснюватись у порядку, визначеному КМУ.

Присвоєння / підтвердження повних та/або часткових професійних кваліфікацій можливе кваліфікаційними центрами. Порядок визначається [Постановою КМУ від 15 вересня 2021 року № 956 «Про затвердження Порядку присвоєння та підтвердження професійних кваліфікацій кваліфікаційними центрами»](#)³⁰.

Визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих за допомогою неформальної та/або інформальної освіти в межах автономії закладів вищої та фахової передвищої освіти, може бути здійснено у порядку, визначеному [Наказом МОН від 8 лютого 2022 року № 130 «Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти»](#)³¹.

Узагальнена інформація про кількість вступників із ТОТ на даному рівні, кількість осіб із ТОТ, які підтвердили кваліфікації, а також визнання результатів навчання, здобутих за допомогою неформальної та/або інформальної освіти, відсутня.

²⁷ Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес: Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 березня 2021 року № 271. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0505-21#Text>

²⁸ Згідно з відповіддю МОН від 12 грудня 2024 року № 1/23388-24.

²⁹ Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1045. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2016-п#Text>

³⁰ Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України 8 лютого 2022 року № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text>

³¹ Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 8 лютого 2022 року № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text>

Опис проблематики:

Доступ до даного рівня освіти через онлайн-платформи та інші інструменти здійснюється дуже обмежено. Це спричинено як об'єктивними обставинами (частина навичок потребує практики, яку неможливо в повному обсязі отримати онлайн), так і відсутністю пріоритетизації у створенні цифрових інструментів, їхньою ціною.

Організаційні перешкоди включають складнощі з оформленням документів, що посвідчують особу, проблеми перетину адміністративних кордонів і внутрішніх блокпостів, логістичні труднощі при переміщенні територією України. Переважна кількість здобувачів освіти за вказаним рівнем є дітьми (не досягли 16-річного віку), що потребує участі батьків, зокрема через отримання згоди від них для подання, підписання документів тощо. Виїзд частини з них із ТОТ спільно з дітьми може бути неможливим.

Складність виїзду на підконтрольну територію (через РФ, Республіку Білорусь і території третіх країн), його вартість, а також відсутність достатньої підтримки (повне покриття витрат на житло, харчування, можливість придбати необхідний одяг (діти часто виїждять у період вступної кампанії без жодного зимового одягу та надалі не можуть його отримати)) від держави після переміщення для неповнолітньої дитини схиляє до рішення здобувати освіту на ТОТ.

Серед причин ухвалення такого рішення може бути відсутність розуміння різниці якості здобуття дитиною освіти такого рівня на ТОТ і підконтрольній території України.

Порядок визнання результатів навчання, здобутих на ТОТ, відсутній. Попри наявність процедур підтвердження кваліфікацій, а також визнання результатів навчання, здобутих за допомогою неформальної та/або інформальної освіти, інформування про ці процедури, не є достатнім. Водночас ними не можуть скористатися ті, хто має результати навчання на певному рівні та має продовжити їх здобуття вже в українській освітній системі.

Це не виключає необхідності визначення переліку професій (нерегульованих і регульованих), щодо яких можливе визнання результатів.

Недостатність підтримки після переміщення на підконтрольну територію. Розмір соціальної стипендії для здобувачів фахової передвищої освіти становить 890 грн на місяць³². Така сума не може забезпечити прийнятний рівень життя та задовольнити базові потреби. Закономірно, що здобувачі освіти можуть бути змушені шукати собі підробіток під час навчання на денній формі через брак коштів, що виплачують їм у формі соціальних стипендій. Своєю чергою це погіршує якість освіти та загалом зміщує фокус уваги. Також навчальні заклади не завжди надають студентам проживання в гуртожитку за кошти державного бюджету, що створює додаткові витрати.

Вступники із ТОТ не завжди мають документи, що посвідчують особу. Особливо це стосується територій, що були тимчасово окупованими до повномасштабного вторгнення. За кілька років аналогічна ситуація може спостерігатись і на територіях тимчасово окупованих починаючи з 24 лютого 2022 року: молодь, що досягла 14-річчя, не матиме ID-карток.

Викликом залишається й процедура отримання документів, що посвідчують особу. Окрім того, це потребує часу, який у процесі виїзду з ТОТ і подання документів до ЗВО є критичним фактором.

Обмеження доступу до українських, українськомовних матеріалів і брак навчальних, навчально-методичних матеріалів для підготовки до вступних випробувань є ще одним бар'єром. Особливо гостро це питання стоїть для вступників із територій, що перебувають у тимчасовій окупації починаючи з 2014 року. Ідеться, до прикладу, про ресурси для вивчення української мови як іноземної, про онлайн-можливості практики письмової та розмовної української мови, — і все з опорою на відповідні (скорочені, адаптовані) програми.

³² Про розміри стипендій у державних та комунальних закладах освіти, наукових установах: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1047. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047-2016-п#Text>

Рекомендації, виконання яких спрямоване на розв'язання проблем:

Міністерству освіти і науки України та Міністерству цифрової трансформації України:

1. *Розширити та вдосконалити онлайн-платформи для фахової передвищої та професійної освіти.*

Реалізація можлива через забезпечення доступу до існуючих онлайн-платформ, включно з доступом до віртуальних лабораторій, симуляторів, відеоуроків, а також організації дистанційних практик на базі українських ЗО, де це можливо, та за обраними напрямками з урахуванням безпекових ризиків. Має бути передбачена можливість проведення самооцінки. Ці можливості мають включати практичні елементи навчання та співпраці з українськими компаніями для подальшого працевлаштування дітей та молоді з ТОТ до них. Освіта може розглядатись як елемент імплементації до ринку праці.

Має бути забезпечене належне інформування про можливості.

Доступ до навчальних матеріалів і можливостей може надаватися індивідуально, без необхідності офіційного зарахування до ЗО, що дасть змогу адаптувати освітні програми до потреб кожного учасника освітнього процесу.

Міністерству закордонних справ України, Державній міграційній службі України:

1. *Сприяти у виїзді на підконтрольну територію України бажаним здобувати фахову передвищу та професійну освіту.*

Бажаючі виїхати на підконтрольну територію України для здобуття фахової передвищої та професійної освіти мають бути забезпечені належною підтримкою, передусім консультаційною, під час планування виїзду (обрання шляхів, підготовка документів, безпекові застереження тощо). Дитині / молоді, її батькам має бути надана необхідна інформація для ухвалення рішення. Вона має бути надана через єдиний ресурс, на якому ті, хто перебувають на ТОТ, можуть знайти актуальну, потрібну, систематизовану та повну інформацію щодо питань, які у них виникають.

У разі слідування через території третіх країн, а також при перетині державного кордону відповідні державні органи (закордонні дипломатичні установи, державна прикордонна служба тощо) мають сприяти у виїзді на територію України та безпечному досягненні місця подальшого навчання.

Крім того, необхідно створити сприятливі умови для адаптації таких осіб в освітньому середовищі на підконтрольній території, зокрема через організацію спеціальних освітніх програм і ресурсів, що відповідають їхнім потребам.

Міністерству освіти і науки України:

1. *Затвердити порядок та забезпечити визнання результатів навчання осіб, які проживали на ТОТ, на рівні фахової передвищої та професійної освіти.*

Реалізація порядку має передбачати підготовку процедур на рівні МОН і ЗО щодо порядку визнання, визначення переліку уповноважених закладів, зокрема ЗЗСО, у разі необхідності отримання документів про середню освіту. Необхідним є здійснення підготовки фахівців, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, які увійдуть до складу Комісії з визнання результатів навчання.

Форми оцінювання результатів навчання (співбесіди, комплексні кваліфікаційні завдання, комплексні контрольні заходи, атестація тощо) мають бути стандартизованими, передбачати чіткі інструкції та встановлений обсяг вимог, що забезпечить можливість підготовки заявника. Мають бути враховані набутий досвід, професійні навички, що дають змогу реалізувати професійний потенціал особи на підконтрольній території України.

У разі продовження навчання зі скороченням строку навчання має бути забезпечено необхідний обсяг державного замовлення.

2. *Забезпечити чіткі умови вступу до закладів фахової передвищої та професійної освіти з гарантіями місць державного замовлення.*

Ця рекомендація передбачає забезпечення прозорих і доступних правил вступу, що забезпечують право на навчання для дітей та молоді з ТОТ із гарантованим доступом до місць на бюджетній основі.

ОЦ, створені на базі ЗО, мають визначити чіткі критерії і процедури для вступу, доступні щонайменше за три місяці до початку вступної кампанії, що дасть можливість молоді з ТОТ мати реальні шанси на здобуття освіти. Мають бути визначені мінімальні вимоги до проведення співбесіди та кваліфікаційних екзаменів.

Заклади фахової передвищої та професійної освіти мають мати налагоджену взаємодію з уповноваженими ЗЗСО. Отримання документів про базову або повну ЗСО на основі проходження річного оцінювання та державної підсумкової атестації має здійснюватися протягом всього календарного року.

Крім того, важливою складовою є адаптація системи прийому до особливостей осіб, які пережили складні умови тимчасової окупації: фахівці вступних комісій, ОЦ мають мати відповідні навички комунікації, забезпечувати комунікацію зручними та доступними для вступників каналами зв'язку.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству розвитку громад та територій України, Міністерству соціальної політики України, обласним військовим адміністраціям:

1. Забезпечити підтримку після переміщення на підконтрольну територію України в період здобуття фахової передвищої або професійної освіти.

Необхідним є створення системи підтримки, яка допоможе таким студентам адаптуватися до нового освітнього середовища та життя в умовах внутрішнього переміщення. Підтримка має включати психологічну, соціальну, фінансову допомогу, а також надання інформаційних ресурсів щодо організації навчання, доступу до житла, транспортних послуг і медичних послуг, сприяння у їх забезпеченні.

Фінансова підтримка, зокрема, має надаватись через підвищення соціальних стипендій для таких категорій осіб відповідно до реальних потреб здобувачів освіти та відповідно до прожиткового мінімуму.

Очікувані результати виконання наданих рекомендацій:

- забезпечено доступ дітей та молоді з ТОТ до онлайн-платформ та інших цифрових інструментів для здобуття фахової передвищої та професійної освіти, зокрема без необхідності зарахування до таких ЗО;
- забезпечено консультування на всіх етапах вступу дітей та молоді, які бажають здобувати фахову передвищу або професійну освіту, а також сприяння у в'їзді на територію України і доїзду до ЗО, в який передбачається вступ;
- забезпечено функціонування єдиного інформаційного ресурсу, що містить актуальну, потрібну, систематизовану та повну інформацію щодо питань, які виникають у дітей та молоді, які бажають здобувати фахову передвищу, професійну освіту;
- гарантовано місця державного замовлення дітям та молоді з ТОТ, які бажають здобувати фахову передвищу або професійну освіту, а також тим, які продовжують навчання за скороченим строком;
- забезпечено визнання результатів навчання за формалізованою, стандартизованою процедурою, що дає змогу молоді з ТОТ успішно інтегруватися в освітню систему України, а також ринок праці;
- створено та впроваджено ефективні механізми для проходження оцінювання (співбесіди, атестації) в умовах, які максимально знижують стрес та адаптують процес до потреб дітей і молоді з ТОТ;
- забезпечено підтримку (фінансову, психологічну, соціальну тощо) дітям та молоді з ТОТ, які бажають здобувати фахову передвищу або професійну освіту, а також тим, які продовжують навчання за скороченим строком, звернулись із заявою про визнання результатів навчання, здобутих на ТОТ, завдяки їхній підтримці на всіх етапах: від ухвалення рішення про вступ до реалізації заходів адаптації та інтеграції відповідно до індивідуальних потреб.

Показники досягнення наданих рекомендацій:

- забезпечено доступ до онлайн-платформ та інших дистанційних інструментів, які забезпечують доступ дітей та молоді, які бажають здобувати фахову передвищу або професійну освіту, до знань, зокрема за допомогою їхньої адаптації;
- зібрано актуальну, систематизовану та повну інформацію про можливості здобуття фахової передвищої та професійної освіти для дітей і молоді з ТОТ на єдиному інформаційному ресурсі;
- діти та молоді із ТОТ користуються онлайн-ресурсами, а також освітніми курсами, відеоуроками, віртуальними лабораторіями, симуляторами і дистанційними практиками для здобуття освіти без зарахування до конкретних ЗО;
- збільшено кількість дітей та молоді з ТОТ, які були зараховані на місця державного замовлення у співвідношенні до кількості вступників і заявників;
- збільшено кількість і характер наданих консультацій та інших заходів підтримки, які здійснено ОЦ, ЗО, МОН, ДПСУ, ЗДУ тощо;
- збільшено кількість осіб із ТОТ, які успішно пройшли процедуру визнання результатів навчання, її тривалість, а також перелік професій, вік осіб, подальший доступ особи до ринку праці чи продовження здобуття освіти;
- збільшено обсяги підтримки, які надаються дитині / молоді після переміщення (розмір стипендії, що відповідає прожитковому мінімуму, можливість отримати психологічну підтримку, забезпечення інформування тощо).

Розділ 4. Забезпечення доступу дітей та молоді з ТОТ до вищої освіти

Починаючи з 2016 року, вступники з тимчасово окупованої АР Крим та м. Севастополь могли вступати до ЗВО за спрощеною процедурою виключно через ОЦ «Крим-Україна», а вступники з ТОТ Донецької та Луганської областей — через ОЦ «Донбас-Україна». У 2020 році МОН розширило мережу ОЦ (які спочатку діяли лише на базі переміщених ЗВО) та надало можливість вступникам із ТОТ обирати будь-який центр незалежно від його назви. Розширилася також і географія центрів.

Кожен громадянин, який обирає навчання в Україні, протягом всіх років залишався надзвичайно важливим. Водночас кількість вступників, що з 2014 року обирають українську вищу освіту та приїжджають із ТОТ на підконтрольні території, залишається порівняно невеликою. За офіційними даними МОН, динаміка вступу з ТОТ Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополь така: 2016 рік — 1008 осіб, 2017 рік — 1550, 2018 рік — 1776 осіб, 2019 рік — 1865, 2020 рік — 2026, 2021 рік — 2083, 2022 рік — 7018 осіб, 2023 рік — 6516, 2024 рік — 11 325. Наведена статистика включає також осіб із населених пунктів на лінії розмежування та територій ведення бойових дій.

Більшість вступників до українських ЗВО з ТОТ вирішують переїхати на підконтрольні Україні території одразу після закінчення школи або під час навчання у випускних класах.

У відповідь на виклики, пов'язані з серйозними перешкодами при виїзді у 2022 році, було впроваджено можливість вступу через дистанційну співбесіду або творчий конкурс.

Інституційна спроможність системи вищої освіти щодо роботи з вступниками з ТОТ залишається обмеженою. Однак деякі ЗВО, зокрема переміщені, активно працюють над створенням сприятливих умов для вступників із ТОТ. Релоковані ЗВО демонструють системний підхід до підтримки вступників із ТОТ. Водночас потрібно вжити заходів щодо формування зацікавленості в інших ЗВО та забезпечити їх ресурсами для надання фахових консультацій вступникам, щоб уникнути плутанини та відтоку потенційних вступників. Важливо організувати додаткові навчання та тренінги для працівників ОЦ, щоб вони могли надавати кваліфіковані консультації вступникам із ТОТ. Такі програми допоможуть підвищити обізнаність працівників ЗВО щодо специфіки роботи з вступниками з ТОТ, а також навчать ефективно орієнтувати їх у процесі вступу, зокрема щодо особливостей дистанційного навчання, реєстрації, подачі документів та інших аспектів освітнього процесу.

На системному рівні спостерігається відсутність чіткого визначення статусу вступника із ТОТ та неузгодженість підходів до різних вікових категорій вступників. Особливо гострою є проблема нерівних умов доступу до освітніх ресурсів порівняно з іншими категоріями вступників, що створює додаткові бар'єри для реалізації права на освіту й у деяких випадках — сегрегацію.

Опис проблематики:

Безпечкові виклики становлять першочергову проблему. Особливо гострим є питання організації безпечного виїзду з ТОТ, оскільки наявні маршрути часто проходять через фільтраційні пункти держави-агресора, території, що регулярно зазнають обстрілів. Додатково вступники наражаються на небезпеку при використанні українських освітніх ресурсів через ризик відслідковування їхньої онлайн-активності окупаційною владою — це впливає на якість підготовки до складання іспитів.

Інформаційні бар'єри суттєво ускладнюють процес підготовки до вступу. Обмежений доступ до сайтів українських ЗВО та МОН через блокування відповідних ресурсів агресором, відсутність узагальненої інформації для вступників створюють ситуацію інформаційної ізоляції. Наявна на офіційних ресурсах інформація часто є застарілою або неповною, що ускладнює ухвалення рішень щодо вступу. Додатково варто зазначити неповноту наявної на сайті МОН інформації: відсутні чіткі алгоритми дій, звернення за вказаними контактами передбачає кількадедне очікування відповідей, що може бути критичним у випадку дітей та молоді, які вже вирушили на підконтрольну територію.

Несвоєчасність затвердження порядків вступу. Упродовж останніх кількох років, зокрема у 2023³³ та 2024³⁴ роках, Порядки прийому на навчання для здобуття вищої та фахової передвищої освіти затверджуються лише в березні. Затвердження порядків у такі пізні строки суттєво ускладнює процес планування вступу, оскільки вступники не мають чіткої інформації про правила та вимоги до вступу. Крім того, затримки впливають на підготовку необхідних інформаційних матеріалів, таких як брошури, сайти ЗВО, роз'яснення для ОЦ і вступних комісій, а також на організацію вступної кампанії загалом. Це створює додаткові труднощі для всіх учасників процесу, оскільки процес вступу стає менш прозорим і прогнозованим.

Соціально-економічні труднощі проявляються у недостатній фінансовій стабільності. Згідно з результатами комплексного опитування студентства кожному другому студенту грошей вистачає лише на їжу і проїзд, а кожному п'ятому й на це не вистачає. Щоб мати гроші на життя, третина паралельно з навчанням працює, що, вірогідно, може впливати на якість їхнього навчання³⁵. У таких умовах важливими для підтримки студентства є академічна й соціальна стипендії, а також інші соціальні виплати.

Фокус уваги вступника / студента зміщується на необхідність забезпечувати себе; час, який має бути відведений на здобуття якісної вищої освіти й інтеграції в нове суспільство, стає часом для заробітку.

Організаційні перешкоди включають складнощі з оформленням документів, проблеми перетину адміністративних кордонів. Процес перетину кордонів РФ і Республіки Білорусь і надалі ускладнений. Наявні випадки відмови у перетині з боку уповноважених органів Республіки Білорусь у зв'язку з відсутністю українських документів. Це вимагає звернення особи до закордонної дипломатичної установи України для отримання довідки на повернення в Україну. Цей процес не завжди успішний. Крім того, ситуація ускладнюється непередбачуваністю витрат на території РФ і Республіки Білорусь, де вони до того ж можуть бути піддані додатковій перевірці та залякуванню. Такі труднощі можуть значно затримати процес виїзду або навіть змусити студентів відмовитися від планів на освіту в Україні.

Особливо вразливою категорією є вступники без супроводу батьків, які зіштовхуються з юридичними складнощами оформлення документів.

Викликом залишаються значні фінансові витрати, пов'язані з переїздом і початковим облаштуванням на новому місці. Для частини родин із TOT необхідні на переїзд видатки є непідйомною сумою. Інструменти фінансової підтримки від урядових і неурядових організацій для молоді, що наважується на виїзд задля здобуття вищої освіти на підконтрольній території, відсутні.

Вступники із TOT не завжди мають документи, що посвідчують особу. Особливо це стосується територій, що були тимчасово окуповані до повномасштабного вторгнення. За кілька років аналогічна ситуація може спостерігатись і на територіях тимчасово окупованих починаючи з 24 лютого 2022 року: молодь, що досягла 14-річчя, не матиме ID-карток.

Викликом залишається й процедура отримання документів, що посвідчують особу. Крім того, що це потребує часу, який у процесі виїзду з TOT і подання документів до ЗВО є критичним фактором, досі відсутні дієві інструменти верифікації особи. Механізм, який передбачає залучення двох осіб для підтвердження особистості, стає перешкодою для молоді, що не має контактних осіб на підконтрольній території.

Обмеження доступу до українських, українськомовних матеріалів та брак навчальних, навчально-методичних матеріалів для підготовки до вступних випробувань є ще одним

³³ Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році: Наказ Міністерства освіти і науки України 15 березня 2023 року № 276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0519-23#Text>

³⁴ Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 6 березня 2024 року № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-24#n14>

³⁵ Відповідно до даних Аналітично звіту, див.: Аналітичний звіт за результатами комплексного опитування студентства з TOT України щодо освітніх потреб і проблем, пов'язаних зі здобуттям освіти. URL: https://almenda.org/wp-content/uploads/2024/05/Analichnyy_zvit_za_rezultatamy_kompleksnoho_opytuvannya_studentstva.pdf

бар'єром. Особливо гостро це питання стоїть для вступників із територій, що перебувають у тимчасовій окупації починаючи з 2014 року. Ідеться, до прикладу, про ресурси для вивчення української мови як іноземної, про онлайн-можливості практики письмової та розмовної української мови, — і все з опорою на відповідні (скорочені, адаптовані) програми.

Наявність суттєвих освітніх втрат і розривів у знаннях через тривале перебування в умовах тимчасової окупації. Особливо відчутними можуть бути прогалини у мовно-літературній, громадянській та історичній освітніх галузях. Такі прогалини (особливо для дітей та молоді з територій тимчасово окупованих до повномасштабного вторгнення) не можуть бути подолані самотужки³⁶, без доступу до спеціально розроблених матеріалів для самоспрямованого навчання та/або роботи мінігруп у дистанційному форматі (що несе додаткові безпекові ризики).

Ситуація ускладнюється тим, що окупаційна влада прицільно працює над знищенням українських, українськомовних книжок на ТОТ, а отже, діти та молодь не мають змоги навчатися за друкованими матеріалами.

Такі освітні втрати, потенційне упереджене ставлення викладачів і однокласників не тільки впливають на здатність дітей та молоді з ТОТ вступати в ЗВО на підконтрольних територіях, а й загалом мають вплив на економічну ситуацію в Україні майбутнього, адже якість людського капіталу визначає спроможність держави будувати міцну економіку.

Майбутнє релокованих закладів, які стали своєрідними осередками для здобуття освіти молоддю з ТОТ, потребує особливої уваги. Цінним є досвід Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, який відновив свою діяльність у 2016 році. Водночас цей досвід дає змогу виявити низку проблемних аспектів, таких як забезпечення матеріально-технічної бази, адаптації до нових умов функціонування та залучення студентів із ТОТ. Практика цього процесу може бути врахована для уникнення подібних труднощів у майбутньому й ефективної підтримки інших релокованих закладів. Зокрема, існує потреба у створенні загальної програми підтримки, спрямованої на збереження потенціалу релокованих ЗВО та забезпечення стабільності в умовах змін. Така програма має враховувати їхню роль як символів національної єдності та інтеграції, а також важливість залучення громадськості та держави до їхнього функціонування.

Порядок визнання результатів навчання на ТОТ відсутній. КМУ не затвердив порядок визнання результатів навчання, здобутих на ТОТ, відповідно до вимог статті 40¹ Закону України «Про освіту» (зі змінами від 21 листопада 2023 року).

Рекомендації, виконання яких спрямоване на розв'язання проблем:

Міністерству освіти і науки України та закладам вищої освіти:

1. *Забезпечити своєчасне щорічне затвердження Порядків прийому та Правил прийому на навчання для здобуття вищої / фахової передвищої освіти, зокрема в частині вступу дітей та молоді з ТОТ.*

Ухвалення до 1 січня року вступу необхідне для своєчасного розроблення та поширення до початку вступної кампанії, зокрема серед ЗВО, інформаційних матеріалів про діяльність ОЦ та порядок вступу дітей із ТОТ, які підлягають розміщенню на вебсайтах та інформаційних стендах тощо.

2. *Забезпечити діяльність ОЦ і координацію їхньої роботи.*

Необхідним є створення єдиного координаційного центру для вступників із ТОТ, який здійснюватиме узгодження дій між різними державними органами, ЗО та ОГС.

ОЦ мають працювати в режимі надання інформації та консультації на постійній основі протягом року, а не лише під час вступної кампанії. Має бути визначений правовий статус працівників ОЦ для забезпечення їхнього постійного працевлаштування та належної оплати праці. Важливим є регулярне підвищення кваліфікації працівників центрів, особливо щодо специфіки роботи з вступниками з ТОТ. Провайдерами такого навчання можуть бути релоковані заклади післядипломної освіти.

³⁶ Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtrat.pdf

Міністерству освіти і науки України, Міністерству цифрової трансформації України та Міністерству розвитку громад та територій України:

1. *Забезпечити варіативність та адаптованість вступу через запровадження дистанційних можливостей.*

Передбачається створення захищених онлайн-платформ для дистанційного проходження вступних випробувань, проведення співбесід і подання документів. Необхідним є забезпечення можливості проходження всіх етапів вступної кампанії дистанційно з дотриманням безпекових протоколів.

Має бути передбачена технічна підтримка вступників і консультування щодо використання онлайн-інструментів. Важливим є забезпечення доступу до платформ через захищені канали зв'язку та з можливістю використання VPN.

Міністерству закордонних справ України, Державній міграційній службі України:

1. *Сприяти у виїзді на підконтрольну територію України бажаним здобувати вищу освіту.*

Бажаючи виїхати на підконтрольну територію України для здобуття вищої освіти мають бути забезпечені належною підтримкою, передусім консультаційною, під час планування виїзду (обрання шляхів, підготовка документів, безпекові застереження тощо). Реалізація передбачає створення єдиного інформаційного ресурсу з актуальною та повною інформацією про можливості вступу, умови навчання, доступні форми підтримки. Інформація має бути доступною через захищені канали зв'язку, дублюватись мовами корінних народів. Необхідно забезпечити постійне оновлення інформації та можливість отримання консультацій через різні канали комунікації. Важливим є створення детальних інструкцій щодо всіх етапів вступу й адаптації.

У разі слідування через території третіх країн, а також при перетині державного кордону відповідні державні органи (закордонні дипломатичні установи, державна прикордонна служба тощо) мають сприяти у в'їзді на територію України та безпечному досягненні місця подальшого навчання.

Крім того, необхідно створити сприятливі умови для адаптації таких осіб в освітньому середовищі на підконтрольній території, зокрема через організацію спеціальних освітніх програм і ресурсів, що відповідають їхнім потребам.

Міністерству освіти і науки України:

1. *Затвердити порядок та забезпечити визнання результатів навчання осіб, які проживали на ТОТ на рівні вищої освіти.*

Реалізація рекомендації передбачає затвердження та реалізацію порядку, передбаченого Законом України «Про освіту».

Реалізація порядку має передбачати підготовку процедур на рівні МОН і ЗВО щодо порядку визнання, визначення переліку уповноважених закладів, зокрема ЗЗСО, у разі необхідності отримання документів про середню освіту, а також з підготовки фахівців, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, які увійдуть до складу Комісії з визнання результатів навчання.

Форми оцінювання результатів навчання мають передбачати чіткі інструкції та встановлений обсяг вимог, що забезпечить можливість підготовки заявника.

У разі продовження навчання зі скороченням строку навчання має бути забезпечено необхідний обсяг державного замовлення.

Очікувані результати виконання наданих рекомендацій:

- забезпечено функціонування ОЦ на постійній основі з визначеним правовим статусом працівників, належним матеріально-технічним забезпеченням і розгалуженою мережею хабів у великих містах України;
- створено та впроваджено захищену систему дистанційного вступу, яка забезпечує можливість проходження всіх етапів вступної кампанії онлайн із дотриманням безпекових протоколів і захистом персональних даних вступників;

- розроблено та впроваджено ефективну систему подолання освітніх розривів через безкоштовні підготовчі курси, додаткові заняття та індивідуальні консультації, що враховують специфічні потреби вступників із ТОТ;
- створено єдиний інформаційний ресурс із повною, актуальною та систематизованою інформацією щодо всіх аспектів вступу та навчання, доступний через захищені канали зв'язку та представлений двома мовами. Інформацію з ресурсу використовують ЗО;
- гарантовано доступ до місць державного замовлення для вступників із ТОТ за визначеними спеціальностями / напрямками ЗВО, а також передбачено можливість отримання грантів;
- запроваджено прозору та стандартизовану процедуру визнання результатів навчання, здобутих на ТОТ, що забезпечує справедливе оцінювання та ефективну інтеграцію в освітній процес;
- створено систему координації між ЗВО, державними органами та ОГС для забезпечення комплексної підтримки вступників із ТОТ на всіх етапах — від ухвалення рішення про вступ до успішної адаптації та інтеграції;
- забезпечено індивідуальний супровід кожного вступника та здобувача освіти з ТОТ з урахуванням їхніх специфічних потреб, включаючи допомогу в оформленні документів, логістичну підтримку при переїзді та сприяння у вирішенні побутових питань;
- впроваджено систему моніторингу ефективності підтримки вступників та здобувачів освіти з ТОТ для своєчасного виявлення проблем та адаптації механізмів підтримки відповідно до змін ситуації;
- забезпечено підготовку працівників із ЗВО до роботи з вступниками та здобувачами освіти з ТОТ через систему підвищення кваліфікації та регулярні методичні семінари.

Показники досягнення наданих рекомендацій:

- збільшено кількість вступників із ТОТ, які успішно вступили до ЗВО (у розрізі спеціальностей та форм здобуття освіти), зокрема завдяки отриманню гранту для здобуття вищої освіти;
- збільшено відсоток вступників із ТОТ, які успішно завершують перший рік навчання;
- збільшено кількість діючих ОЦ та їхнє територіальне розміщення;
- збільшено кількість проведених консультацій та наданих послуг ОЦ;
- підвищено рівень задоволеності учасників освітнього процесу якістю наданих послуг і підтримки (визначається за результатами проходження анонімного опитування);
- збільшено кількість осіб, які скористалися системою дистанційного вступу;
- підвищено ефективність роботи єдиного інформаційного ресурсу (кількість відвідувань, кількість поширень на інших ресурсах, зворотний зв'язок користувачів);
- збільшено обсяг реалізованих програм із подолання освітніх розривів на рівні старшої школи;
- кількість осіб із ТОТ, які звернулися за визнанням результатів навчання, здобутих на ТОТ, а також результат звернення (відмовлено у визнанні результатів / допущено до визнання результатів навчання), підсумки результатів оцінювання.

Розділ 5. Доступ осіб із ТОТ до післядипломної освіти та наукової діяльності

Доступ до післядипломної освіти та наукової діяльності для осіб із ТОТ характеризується комплексом специфічних викликів, досвід вирішення яких обмежений у світовій практиці. Нині спостерігається обмежена кількість звернень щодо продовження наукової діяльності та/або здобуття післядипломної освіти від осіб із ТОТ, що може свідчити про низку суттєвих причин.

Закон України «Про освіту» не передбачає визнання результатів навчання осіб, здобутих на ТОТ, на рівні післядипломної освіти. Не визнається і наукова діяльність. Такий підхід є зрозумілим та обґрунтованим. Утім, на ТОТ перебувають особи, які здобували (бажають здобути) відповідний кваліфікаційний рівень, зокрема третій (освітньо-науковий / освітньо творчий) рівень освіти в українській системі освіти.

МОН не проводить спостережень за ознакою місця проживання здобувачів наукових ступенів.

Необов'язковість післядипломної освіти та здобуття наукових ступенів, а також малочисельність здобувачів освіти сприяли створенню прогалин у цій частині освіти.

Опис проблематики:

Безпекові виклики, які суттєво обмежують можливості вступу та здобуття третього, освітньо-наукового ступеня, у ЗВО. Вступники стикаються з реальними загрозами при спробі встановлення контакту з українськими освітніми та науковими установами, ризиками під час подання документів і проходження вступних випробувань. Особливу небезпеку становить необхідність фізичного переміщення для участі у вступних процедурах і подальшому навчанні, що в умовах тимчасової окупації та активних бойових дій створює пряму загрозу життю та здоров'ю здобувачів — загальний аспект для всіх рівнів освіти.

У випадку з післядипломною освітою та науковою діяльністю безпековий чинник посилюється, адже йдеться про пересування територіями держав-агресорів дорослими людьми, проходження фільтраційних таборів із перевіркою соціальних мереж, галереї фото тощо.

Частина здобувачів освіти або освітньо-наукового ступеня взагалі не можуть релокуватися, оскільки в РФ наявні обмеження на виїзд, зокрема для працівників критичних галузей (медичні працівники, технічні спеціалісти тощо). Зазначене безпосередньо пов'язане з уведенням додаткових обмежень на виїзд для чоловіків призовного віку. На ТОТ проводиться примусова мобілізація³⁷ до лав збройних сил РФ, що змушує жителів, зокрема молодь, залишатися за місцем свого перебування.

Актуальним є й питання фізичного переміщення осіб чоловічої статі, що бажають здобути відповідну освіту, але досягли мобілізаційного віку. Для осіб чоловічої статі, що проживають на територіях, які перебувають у тимчасовій окупації з 2014 року, таке фізичне переміщення не є можливим взагалі.

Суттєвою проблемою є відсутність цілеспрямованої системної підтримки аспірантів, які переміщуються із ТОТ. Це включає брак координації між різними інституціями, відсутність механізмів сприяння у вирішенні житлових питань, відсутність механізмів залучення науковців із ТОТ до наукових спільнот на підконтрольній території.

Питання фінансового забезпечення також суттєве. Здійснення оплати за навчання із ТОТ через обмеження банківських операцій та відсутність доступу до українських фінансових установ ускладнено. Навіть за умови покриття вартості навчання, залишається відкритим питання супутніх витрат,

³⁷ Уповноважений: у тимчасово окупованому Криму окупаційна влада продовжує примусову мобілізацію молоді. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-u-timchasovo-okupovanomu-krimu-okupacijna-vlada-prodovzhuye-primusovu-mobilizaciju-molodi; Примусова мобілізація Російською Федерацією громадян України на окупованій території України: факти та правова кваліфікація. URL: <https://zmina.ua/publication/primusova-mobilizacija-rosijskoyu-federacijeyu-gromadyan-ukrayiny-na-okupovanij-terytoriyi-ukrayiny-fakty-ta-pravova-kvalifikacija/>

які в процесі здобуття освітньо-наукового ступеня є обов'язковими: участь у наукових школах і конференціях, публікація статей у виданнях відповідних категорій. Саме виконання цих базових вимог, які потребують видатків, робить неможливим здобуття освітньо-наукового ступеня мешканцями ТОТ.

У випадку переміщення особи на підконтрольну територію йдеться про неможливість покривати базові потреби здобувачам освіти: навіть попри доволі вагому суму стипендії (становить 90 % посадового окладу викладача³⁸, наприклад, розмір академічної стипендії аспіранта в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» у 2024 році становив 8023 грн на місяць³⁹), фіксується її недостатність.

Нормативно-правова база, що регулює процес вступу та навчання в аспірантурі, не повною мірою враховує специфіку ситуації осіб із ТОТ. Чинні процедури захисту дисертацій в умовах воєнного стану створюють додаткові бар'єри для здобувачів. Окремої уваги потребує питання регульованих професій, зокрема медичних спеціальностей, де визнання попередньої освіти та досвіду має відбуватися з урахуванням особливих вимог до якості підготовки фахівців. Водночас не може повністю бути ігнорований наявний професійний досвід здобувачів.

Відсутній доступ до наукової інфраструктури та ресурсів. Здобувачі з ТОТ мають обмежені можливості для проведення експериментальних досліджень, доступу до лабораторій та наукового обладнання. Це суттєво впливає на можливості реалізації наукових досліджень та якість підготовки дисертацій. Також багато здобувачів із ТОТ бояться розкриття своєї особи, оскільки це може призвести до переслідування з боку окупаційних адміністрацій. Публікація статей в українських чи міжнародних журналах або участь у наукових форумах часто вимагає зазначення належності до конкретної наукової установи, що може бути ризикованим. Унаслідок цього багато науковців із ТОТ обирають залишатися анонімними або взагалі утримуються від публікацій, що позбавляє їх можливості бути визнаними у науковому співтоваристві.

Рекомендації, виконання яких спрямоване на розв'язання проблем:

Міністерству освіти і науки України та Міністерству цифрової трансформації України:

1. Забезпечити безпечний доступ до післядипломної освіти та наукової діяльності.

Мають бути передбачені дистанційні процедури вступу та навчання, розроблення захищених каналів комунікації, створення механізмів верифікації документів без фізичної присутності.

Особлива увага має бути приділена безпеці осіб, які не можуть залишити ТОТ через професійні обмеження або мобілізаційний вік.

2. Забезпечити доступ до наукової інфраструктури.

Створення можливостей віддаленого доступу до наукових баз даних, бібліотек, забезпечення участі у віртуальних лабораторіях, мережі наукових хабів із дистанційним доступом.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству цифрової трансформації України та Міністерству фінансів України:

1. Забезпечити комплексну систему фінансової підтримки.

Має бути визначене забезпечення механізмів оплати навчання із ТОТ або здобуття освіти відповідного рівня на грантових умовах, запровадження спеціальних стипендіальних програм, що покривають не лише базові потреби, а й витрати на обов'язкові складові наукової діяльності (публікації, конференції, наукові школи), підтримка у вирішенні житлових питань тощо.

Міністерству освіти і науки України та Міністерству розвитку громад та територій України:

1. Адаптувати нормативно-правову базу.

Перегляд процедур захисту дисертацій в умовах воєнного стану, розроблення механізмів визнання професійного досвіду для регульованих професій, створення гнучких форм атестації здобувачів із ТОТ.

³⁸ Питання стипендіального забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 року № 882. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/882-2004-%D0%BF#top>

³⁹ Зарахування 2024. Шановні аспіранти 2024 року зарахування! URL: https://aspirantura.kpi.ua/?page_id=782

2. Сприяти інтеграції до наукової спільноти.

Створення платформ для наукової комунікації, залучення до віртуальних наукових колективів, забезпечення менторської підтримки, сприяння участі у міжнародних проєктах.

Очікувані результати виконання наданих рекомендацій:

- забезпечено безпечний механізм вступу та здобуття освітньо-наукового ступеня для осіб із ТОТ через впровадження повністю дистанційних процедур і захищених каналів комунікації;
- створено дієву систему фінансової підтримки здобувачів, що покриває як базові потреби, так і витрати на обов'язкові складові наукової діяльності, включаючи публікації та участь у конференціях;
- забезпечено віддалений доступ до наукової інфраструктури, включаючи бази даних, електронні бібліотеки та віртуальні лабораторії, з можливістю повноцінного проведення досліджень;
- адаптовано нормативно-правову базу щодо процедур захисту дисертацій в умовах воєнного стану та розроблено механізми визнання професійного досвіду для регульованих професій;
- забезпечено спеціальні умови підтримки для осіб, які не можуть покинути ТОТ через професійні обмеження або належність до мобілізаційного віку;
- впроваджено механізми врахування наукового доробку та професійного досвіду здобувачів із ТОТ без визнання наукових ступенів і звань, отриманих на окупованих територіях;
- забезпечено сталу систему інформаційної та консультативної підтримки здобувачів із ТОТ на всіх етапах навчання та наукової діяльності;
- створено систему координації між науковими установами для забезпечення можливості проведення досліджень на базі партнерських організацій;
- створено ефективні механізми інтеграції здобувачів із ТОТ до наукової спільноти через віртуальні платформи співпраці та менторську підтримку;
- запроваджено гнучкі форми атестації здобувачів із ТОТ з урахуванням обмежень щодо фізичного переміщення.

Показники досягнення наданих рекомендацій:

- збільшено кількість вступників із ТОТ для здобуття післядипломної освіти або освітньо-наукового ступеня;
- збільшено кількість здобувачів, яким надано підтримку для публікацій та участі в конференціях;
- запроваджено використання віддаленого доступу до наукової інфраструктури;
- збільшено кількість спільних досліджень із науковцями на підконтрольній території;
- збільшено кількість успішних захистів дисертацій здобувачами з ТОТ;
- підвищено ефективність механізмів визнання професійного досвіду;
- збільшено кількість адаптованих процедур для дистанційного навчання;
- підвищено рівень впровадження гнучких форм атестації.

Розділ 6. Адаптація та інтеграція дітей та молоді з ТОТ за місцем навчання

Адаптація та інтеграція дітей та молоді з ТОТ в українську освітню систему є одним із найбільших викликів для окремих дітей та молоді, які бажають здобувати українську освіту. Значна частина дітей та молоді можуть переживати психологічні травми й не мати необхідної підтримки (від сім'ї, близьких, а також від кваліфікованих спеціалістів) за місцем перебування, мати труднощі з соціалізацією та адаптацією до нового освітнього середовища, а також зіткнутись із серйозними мовними та культурними бар'єрами.

Адаптація та інтеграція здобувачів освіти з ТОТ відбувається виключно після їх переміщення у межах заходів, спрямованих на всебічну підтримку ВПО. Закон України «Про соціальні послуги»⁴⁰ визначає, що до осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, належать особи / сім'ї, які не можуть самостійно подолати негативний вплив обставин, зумовлених такими чинниками, як тимчасова окупація.

ОГС, ЗО напрацювали окремі рішення щодо сприяння у вивченні мови: розроблені посібники для вивчення української мови для початкових класів, посібник Центру громадянської просвіти «Альменда» для підготовки до річного оцінювання відповідно до модифікованих програм⁴¹ тощо.

У 2021 році Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України реалізувало проєкт з інтеграції молоді з ТОТ при вступі у ЗВО. Підготовчі курси пройшли 189 людей (замість запланованих 1505) у 15 ЗВО⁴². Під час проходження підготовчих курсів слухачі отримували стипендію у розмірі 4588 грн, забезпечувалися гуртожитком і залучалися до заходів психологічного, культурно-освітнього і спортивного спрямування. Середні витрати на підготовку, забезпечення та проведення підготовчих курсів на одну особу становили 19 107 грн. У наступні роки проєкт, попри позитивні відгуки дітей і молоді, не реалізовувався.

Опис проблематики:

Психологічні травми та стресові розлади. Діти та молодь із ТОТ переживають значний психологічний стрес через постійні загрози, насильство, порушення прав людини на ТОТ тощо. Вони можуть ставати свідками або постраждалими внаслідок воєнних злочинів, зокрема обстрілів, депортації, фізичного насильства, катувань і втрати близьких. Усі ці фактори спричиняють розвиток різних психологічних травм і стресових розладів, які можуть мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я дітей і молоді.

Серед аспектів цієї проблеми перманентний стрес, що призводить до тривожних розладів, депресії та панічних атак через постійний страх за своє життя, родину та майбутнє. Через довготривале перебування в умовах окупації та відсутність доступу до соціальних і освітніх послуг діти та молодь можуть зіткнутись із соціальною ізоляцією, що посилює психологічне навантаження. Розлучення з близькими, відчуття втрати домівки та необхідність адаптуватися до нового оточення також може сприяти розвитку психологічних розладів.

⁴⁰ Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

⁴¹ Охредько О., Майорський В., Коломєєць Л. Історія України: навчальний посібник. Київ: Центр громадянської просвіти «Альменда», 2024. 70 с. URL: <https://almenda.org/wp-content/uploads/2024/08/istoriya-ukrayiny-navchalnyu-posibnyk-almenda.pdf>

⁴² Звіт про виконання паспорта бюджетної програми на 2021 рік. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/budzhet/2021/Vykonannya.derzh.byudzhetu.2021/03.06.2022/Zvit.vykonannya.pasporta.byudzhet.prohr.2021-2201040-03.06.22.pdf>

Психологічні травми та стресові розлади можуть суттєво вплинути на когнітивний та емоційний розвиток дітей і молоді, та як наслідок — на можливість здобуття освіти.

Згідно з типовим штатним розписом⁴³ ставка одного психолога міської школи здійснюється з розрахунку на 700 учнів. У результаті цього надання якісної психологічної допомоги виключно ресурсами одного фахівця неможливе. У закладах фахової передвищої, професійної освіти, ЗВО ставка психолога може бути не передбачена.

Робота ІРЦ, які володіють навичками надання першої психологічної допомоги, а отже, можуть здійснювати психолого-педагогічний супровід дітей, психологічну підтримку освітян і батьків, не поширюється на надання послуг дітям і молоді у разі їх перебування на ТОТ.

Мовні бар'єри. В умовах жорсткої мовної політики РФ мовні зв'язки можуть втрачатися. У багатьох зверненнях від мешканців ТОТ, які надходять до органів державної влади, ЗО, а також ОГС були питання щодо наявності курсів із вивчення чи покращення української мови. Окрім того, факторами, які впливають на процес інтеграції молоді з ТОТ, є мовна адаптація до навчального процесу. Аналізуючи відповіді респондентів / респонденток, які висвітлені в [Аналітичному звіті за результатами комплексного опитування студентства з ТОТ України щодо освітніх потреб і проблем, пов'язаних зі здобуттям освіти](#), знання української мови впливає на ухвалення рішення, зокрема, чи вступати до українських ЗВО⁴⁴. Попри наявну низку ініціатив, наприклад, розроблення посібників, доступ до онлайн-уроків НУШ, вони не охоплюють усі рівні освіти, можуть не бути адаптованими до потреб дітей та молоді з ТОТ тощо.

Інваріативні складові освітньо-професійних програм переважно містять українознавчий компонент (наприклад, українська мова за професійним спрямуванням), тоді як варіативна складова зазвичай не містить жодної дисципліни українознавчого компонента — а ті, хто проживав на ТОТ, потребують його наявності для мовної реінтеграції та заповнення прогалин у знаннях.

Відсутньою є єдина політика держави щодо реінтеграційних курсів для людей із ТОТ.

Соціальна інтеграція та культурні бар'єри. Зміни в освітньому та соціальному середовищі, а також культурні відмінності між різними регіонами країни можуть спричиняти формування у дітей та молоді нових, часто суперечливих, ідентичностей. Це може ускладнювати процес інтеграції в нове оточення і впливати на їхнє почуття належності до українського суспільства.

Втрата звичних соціальних ролей, культурних символів, національної та громадянської ідентичності може призвести до почуття деперсоналізації і соціальної ізоляції. Діти та молодь із ТОТ можуть відчувати труднощі в інтеграції через невизначеність у власній ідентичності, а також через сприйняття себе як «не своїх». Це може сприяти виникненню конфліктів на рівні взаєморозуміння та загальнолюдських цінностей.

ЗО не завжди мають ресурси чи підготовлених фахівців для допомоги таким молодим людям.

Діти та молодь із ТОТ можуть зіткнутись із негативними стереотипами і стигматизацією, що лише підсилює почуття відчуження і знижує можливості для соціальної адаптації; зазнавати дискримінації через їхнє походження або минуле, що додатково ускладнює процес формування позитивної соціальної інтеграції. У цьому контексті заходи, які вживають приймаючі громади, ЗО і кожен окремий українець, можуть бути недостатніми, зокрема через нерозуміння ними контексту, з яким зіштовхуються діти та молодь із ТОТ.

Вказані проблеми стосуються всіх здобувачів будь-якого рівня освіти та віку.

⁴³ Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2010 року № 1205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10#Text>

⁴⁴ Аналітичний звіт за результатами комплексного опитування студентства з ТОТ України щодо освітніх потреб і проблем, пов'язаних зі здобуттям освіти. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Аналітичний%20звіт%20за%20результатами%20комплексного%20опитування%20студентства%20з%20ТОТ%20України%20щодо%20освітніх%20пот.pdf>

Рекомендації, виконання яких спрямоване на розв'язання проблем:

Міністерству освіти і науки України та Міністерству розвитку громад та територій України, обласним військовим адміністраціям:

1. Впровадити програми адаптації та підтримки в інтеграції.

Такі програми можуть впроваджуватися на базі ЗО, в якому навчається дитина після свого переміщення, а також онлайн. Такі програми мають бути спрямовані на поглиблене вивчення української культури, мови та історії, а також міжкультурні програми та заходи, що дають змогу розвивати взаєморозуміння між молоддю з різних регіонів країни і сприяють подоланню стигматизації та соціальної ізоляції.

Програми можуть бути різної тривалості.

Має бути врахований і масштабований досвід впровадження Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України реалізації проєкту з інтеграції молоді з ТОТ при вступі у ЗВО.

Доцільним є впровадження менторських програм, де учні / студенти, викладачі або представники неурядових організацій надаватимуть консультації та підтримку дітям та молоді з ТОТ у процесі навчання та адаптації до нових умов. Ментори також можуть допомогти в організації професійного розвитку, зокрема, сприяючи налагодженню контактів із роботодавцями. Реалізація можлива протягом усього періоду навчання при здобутті освіти різного рівня.

Доцільною є підготовка програм неформальної освіти через впровадження молодіжної роботи.

Міністерству освіти і науки України та Міністерству соціальної політики України:

1. Забезпечити психологічну підтримку і супровід учасників освітнього процесу.

Така діяльність також може визначатись компонентом у межах програм адаптації та підтримки в інтеграції.

Реалізація рекомендації має забезпечити психологічний супровід при здобутті освіти різного рівня, а також подачі документів на вступ до ЗО, при проведенні відбіркового конкурсу та зарахування до числа здобувачів освіти.

Мають бути передбачені удосконалення системи підвищення кваліфікації освітян і підготовки науково-педагогічних кадрів до роботи з дітьми та молоддю з ТОТ.

Основними напрямками має бути емоційно-психологічна й інформаційно-консультативна підтримка, кризова інтервенція та психологічна профілактика.

Реалізацію мають здійснювати ЗО, ІРЦ. Також діти та молодь із ТОТ мають право звернутися за отриманням соціальних послуг.

Міністерству освіти і науки України та Міністерству розвитку громад та територій України, Міністерству культури та стратегічних комунікацій України:

1. Забезпечити підтримку у покращенні навичок володіння українською мовою.

Для учнів невідпускних класів може бути запропонований річний безкоштовний адаптаційний курс вивчення української мови.

Для школярів випускних класів та для дорослих осіб варіантом рішення може бути інтенсивний безкоштовний трьохмісячний або піврічний курс із вивчення української мови.

Для самоосвіти мають бути розроблені та/або поширені посібники для вивчення української мови для різних рівнів і років навчання.

Для всіх бажаючих має бути забезпечено подальший доступ до самоосвіти через онлайн-курси з вивчення або поглиблення знань з української мови.

На базі ЗО можуть реалізовуватися різні ініціативи: курси з опанування української мови за різними рівнями; розмовні клуби українською мовою; тоддлер-клуби (заняття для дітей віком 1,5–3 роки та їхніх мам за методикою Марії Монтессорі); кіно- та книжкові клуби; волонтерство; Інститути третього віку та будь-які інші форми взаємодії, що є типовими для окремої місцевості.

Необхідно активно інформувати громадськість і потенційних вступників про вже існуючі програми й ініціативи, спрямовані на вивчення української мови й адаптацію до освітнього процесу дітей і молоді з ТОТ. Важливо, щоб інформація про річні адаптаційні курси, інтенсивні програми для випус-

кників і дорослих, а також онлайн-курси з вивчення української мови була доступною для широкої аудиторії. Це дасть змогу не тільки залучити більше учасників до таких ініціатив, а й створити умови для їхнього успішного інтегрування в українське освітнє та культурне середовище. Розповсюдження цієї інформації має відбуватися через офіційні вебресурси, соціальні мережі, а також у співпраці з місцевими органами влади й освітніми установами.

2. Забезпечити фінансові та соціальні гарантії для дітей і молоді з ТОТ.

Доцільним є введення програми компенсацій за навчання для дітей та молоді з ТОТ, що дасть змогу покривати частину або всі витрати на здобуття освіти для дітей.

Створення окремих фондів для підтримки дітей та молоді з ТОТ у період адаптації до нових соціальних умов може включати одноразову фінансову допомогу для забезпечення початкових витрат на житло, медичні послуги, транспорт, придбання необхідних навчальних матеріалів, техніки тощо.

Програми кредитування, які дають змогу молоді з ТОТ брати кредити на освіту під знижену відсоткову ставку, або пільгові умови можуть бути впроваджені за підтримки держави або банківських установ.

Має бути гарантовано безкоштовне проживання в гуртожитках, що покривається за кошти державного бюджету України.

Очікувані результати виконання наданих рекомендацій:

- впроваджено програми підтримки в інтеграції та адаптації дітей та молоді з ТОТ, до яких вони мають доступ;
- забезпечено отримання дітьми та молоддю з ТОТ (хто цього потребує) психологічної допомоги через емоційно-психологічну та інформаційно-консультативну підтримку, кризову інтервенцію, психологічну профілактику тощо, яку надають ЗО, ІРЦ;
- запроваджено програми (довгострокові курси, інтенсиви за спеціальністю тощо) вивчення, покращення навичок української мови для здобувачів освіти з ТОТ різного віку, рівня здобуття освіти;
- передбачено цільову фінансову підтримку дітей та молоді з ТОТ, спрямовану на їхню підтримку після виїзду з ТОТ із метою здобуття української освіти;
- забезпечено подальшу державну підтримку завдяки безоплатному проживанню дітей та молоді з ТОТ у гуртожитках ЗО.

Показники досягнення наданих рекомендацій:

- збільшено кількість програм підтримки, доступних для дітей і молоді з ТОТ;
- збільшено кількість учасників програм підтримки в адаптації та інтеграції дітей та молоді з ТОТ та її покриття (відсоток дітей та молоді з ТОТ, які мали доступ до програм на рівні загальної кількості осіб, які потребують підтримки);
- підвищено відсоток дітей та молоді з ТОТ, які задовільно оцінили свою адаптацію, інтеграцію за результатом програм підтримки;
- збільшено кількість дітей та молоді з ТОТ, які пройшли курси чи інтенсиви, спрямовані на покращення рівня володіння українською мовою, зокрема й онлайн;
- підвищено відсоток дітей та молоді з ТОТ, які продемонстрували покращення у рівні знань української мови після завершення курсу або інтенсиву;
- збільшено кількість викладачів і менторів, які підготовлені та залучені до програм;
- підвищено відсоток програм підтримки в адаптації та інтеграції, програм, спрямованих на покращення рівня володіння українською мовою, які можна пройти дистанційно, їхню доступність для осіб різного віку, рівня знань;
- підвищено загальний обсяг фінансування для дітей та молоді з ТОТ, спрямований на їхнє навчання та адаптацію після виїзду;
- збільшено кількість дітей та молоді, які скористалися фінансовими виплатами на навчання та підтримку.

Розділ 7. Організація забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ

Опис проблематики:

Відсутність комплексної оцінки результатів впровадженої політики щодо забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ. Відсутній комплексний, всебічний підхід до оцінки результатів підтримки дітей та молоді з ТОТ у рамках української освітньої системи. Хоча наявність певних кількісних показників, таких як кількість зарахованих учнів і студентів, не дають реального уявлення про результат. Не впроваджені якісні критерії оцінки, що включають зрізи знань, порівняння результатів навчання, кореляцію з психологічним станом і соціальною адаптацією. Без таких оцінок неможливо виявити ефективність існуючих програм і зробити необхідні корекції для поліпшення результатів.

Неузгодженість повноважень і відсутність чіткої координації між органами влади. На центральному та місцевому рівнях спостерігається відсутність взаємодії між МОН, ОВА, органами місцевого самоврядування та освітянами, що, серед іншого, призводить до розпорошеності зусиль. Доступ до освіти дітей та молоді з ТОТ має відбуватися при чіткій та системній взаємодії різних органів. На рівні МОН питанням доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ займаються різні департаменти відповідно до своїх повноважень. Єдиний підрозділ, що забезпечить формування та узгодження політик, комунікацію з широким колом стейкхолдерів, зокрема іншими центральними органами виконавчої влади, ОВА, — відсутній.

За напрямками існують окремі ініціативи і програми, але часто між ними відсутня координація та/або узгодження зусиль, адже їхнім впровадженням займаються на різних рівнях без здійснення оцінки та обміну досвідом.

Найчастіше супровід дітей та молоді з ТОТ, наприклад у вступі до ЗВО на підконтрольній території, здійснюється ОГС, зусиллями волонтерських ініціатив, з якими може не забезпечуватися взаємодія.

Відсутність органу, до повноважень якого входить питання забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з АР Крим та м. Севастополь. На відміну від АР Крим та м. Севастополь, інші області України, частина територій яких є тимчасово окупованими, мають департаменти (управління) освіти та науки, які відповідають за комплексну організацію доступу до освіти, зокрема й через механізми, що забезпечують підтримку їхніх освітніх прав, а також здійснюють моніторинг та оцінку результатів навчання цих дітей. Відсутність такого органу по АР Крим та м. Севастополь ускладнює координацію між різними рівнями влади та створює прогалини у взаємодії та управлінні процесами, що стосуються доступу до освіти.

Недостатнє фінансування заходів, спрямованих на забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ. Підтримка потребує значних фінансових ресурсів. Державні програми не завжди передбачають належне фінансування на всіх етапах — від первинної організації до забезпечення стабільного функціонування. Наявний дисбаланс між центральним і місцевим фінансуванням, особливо щодо постраждалих громад, що, своєю чергою, призводить до ситуації, коли місцеві органи не можуть ефективно виконувати завдання, покладені на них державою.

Рекомендації, виконання яких спрямоване на розв'язання проблем:

Міністерству освіти і науки України, Міністерству розвитку громад та територій України та обласним військовим адміністраціям:

1. Розробити та впровадити комплексну систему оцінки результатів підтримки дітей та молоді з ТОТ в українській освітній системі.

Необхідним є розроблення методології моніторингу, яка включатиме зрізи знань, тести, оцінки на основі навчальних досягнень та опитування для оцінки психоемоційного стану тощо.

Доцільно проводити регулярні опитування щодо рівня соціальної адаптації, психологічного стану й інтеграції, а також тестування знань і навичок дітей та молоді з ТОТ.

Збір і аналіз даних може відбуватись через єдину платформу, що дасть можливість оперативно коригувати програми на основі отриманих результатів.

2. Забезпечити координацію дій на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Для ефективного вирішення питань доступу до освіти для осіб, які проживають або перебувають на ТОТ, необхідно створити в структурі МОН спеціалізований департамент. Цей департамент має стати відповідальним за організацію, моніторинг та оцінку процесів забезпечення доступу до освіти для дітей та молоді з ТОТ.

Важливим елементом цієї структури має бути визначення відповідальної особи — Заступника Міністра освіти і науки України, до повноважень якого належатиме контроль за питаннями забезпечення освіти осіб, які перебувають на ТОТ. Заступник Міністра координуватиме взаємодію з іншими державними органами, неурядовими організаціями, а також міжнародними партнерами для впровадження ефективних освітніх ініціатив. Це дасть змогу не тільки забезпечити доступ до освіти для дітей та молоді з ТОТ, а й здійснювати постійний моніторинг і оцінку результатів, що гарантуватиме оперативність реагування на потреби цієї категорії осіб. Створення такого департаменту є необхідним кроком для централізації та координації роботи, спрямованої на реінтеграцію осіб із ТОТ.

Кабінету Міністрів України:

1. Забезпечити належне фінансування заходів для забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ.

Необхідним є проведення аналізу поточного фінансування та визначення потреб у додаткових коштах для покриття витрат на державні програми та заходи, спрямовані на забезпечення доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ.

Враховуючи результати аналізу, має бути забезпечено відповідне фінансування для розширення програм, що включають психологічну підтримку, курси з української мови, підготовку педагогів тощо.

Має бути розроблений механізм фінансування для установ та організацій, які працюють на місцевому рівні.

Залученню підлягають кошти міжнародної технічної та фінансової допомоги.

Очікувані результати виконання наданих рекомендацій:

- створено єдину цифрову платформу для збору, аналізу й обміну даними, що дасть змогу інтегрувати різні типи оцінок і забезпечить прозорість і доступність інформації;
- сформовано структурний підрозділ у МОН для забезпечення централізованого управління всіма питаннями, що стосуються доступу до освіти дітей і молоді з ТОТ;
- покращено координацію між державними органами й органами місцевого самоврядування, ЗО, національними та міжнародними організаціями у впровадженні державних програм і заходів підтримки дітей та молоді з ТОТ у здобутті ними освіти;
- забезпечено постійну комунікацію між національними і міжнародними партнерами для покращення процесу інтеграції дітей та молоді з ТОТ в українську освітню систему;
- створено спеціалізовану структуру в межах МОН для моніторингу та оцінки доступу до освіти дітей та молоді з ТОТ;
- забезпечено достатнє фінансування для державних програм і заходів підтримки в доступі до освіти дітей та молоді з ТОТ, зокрема тих, які включають психологічну підтримку, курси з української мови, а також професійну підготовку для педагогів та інших фахівців тощо.

Показники досягнення наданих рекомендацій:

- збільшено відсоток ЗО, які впровадили стандартизовані інструменти оцінки ефективності програм для дітей та молоді з ТОТ;
- результати регулярних зрізів знань, тестувань та опитувань дають змогу своєчасно виявляти проблеми та коригувати освітні програми, психологічну підтримку та соціальну адаптацію;
- внесені зміни і коригування у програми на основі результатів оцінки ефективності (у разі необхідності);
- збільшено кількість зустрічей, консультацій і заходів, організованих підрозділом для координації дій національних і місцевих органів влади, ЗО, національних і міжнародних організацій;
- збільшено кількість реалізованих програм і ініціатив, що включають усі рівні влади й організації;
- розширено ресурси (фінансові, технічні, інформаційні), залучені для підтримки програм доступу до освіти для дітей та молоді з ТОТ;
- підвищено рівень покриття потреб у фінансуванні на основі аналізу поточних програм і визначення додаткових витрат;
- підвищено відсоток програм, де фінансування було достатнім для реалізації всіх запланованих заходів і досягнення результатів.

ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД АВТОРСЬКОЇ ГРУПИ З ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДОПОВІДІ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ:

- Дмитро ЛУБІНЕЦЬ** Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
- Ольга АЛТУНІНА** представниця Уповноваженого з прав громадян, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України
- Ірина КАЛУПАХА** директорка Департаменту моніторингу додержання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
- Тетяна ГОРОДЕНСЬКА** начальниця відділу прав громадян на тимчасово окупованих територіях Департаменту моніторингу додержання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
- Марія КРАСНЕНКО** консультантка проєкту Ради Європи «Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну»
- За координації*
- Світлани БУТЕНКО** керівниці проєкту Ради Європи «Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну»

Спеціальну доповідь видано на запит Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за підтримки Проєкту Ради Європи «Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну», який імплементується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стойкість, відновлення та відбудова».

Погляди, викладені в цьому документі, є відповідальністю його авторів і можуть не збігатися з офіційною політикою Ради Європи.

**СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ
УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЩОДО ДОСТУПУ ДО ОСВІТИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ
З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ**

Підписано до друку 05.02.2025. Формат 60x84/8.
Умов. друк. арк. 9,59. Папір крейдований. Друк цифровий.

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine